

**JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA**

A

**VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE
FAKULTA MANAGEMENTU V JINDŘICHOVĚ HRADCI**

Bakalářská práce

Výchova a učení hrou ve volnočasových dětských programech

Autor:	Lenka Rudolfová
Vedoucí práce:	Mgr. Miroslav PROCHÁZKA Ph.D.
Studijní program:	Sociální pedagogika, specializace v pedagogice
Datum odevzdání:	30. 06. 2012

Anotace

Bakalářská práce „Výchova a učení hrou ve volnočasových dětských programech“ představuje především analýzu možností uplatnění hry ve volnočasových programech a vytvoření přehledu oblastí a kompetencí, které současná zážitková pedagogika v herních programech rozvíjí. Vytvořená „Příručka prázdninového pedagoga“ může sloužit jako inspirace při přípravě herního programu.

Abstrakt

This bachelor thesis named „The education and teaching by game in children's leisure time programs” presents analysis of possibility of application the games in leisure time programs. The goal of this thesis is to create summary of about the games within experiential pedagogy. Next goal is to create the publication „Holiday guide teacher“. This publication can be used as a methodology for the preparation of the game programs.

Klíčová slova

Volný čas, příroda, dobrodružství, zážitek, zkušenost, hra, emoce, kooperace, komunikace.

Keywords

Leisure time, countryside, adventure, experience, practice, game, emotion, cooperation, communication.

Prohlášení

Prohlašuji, že v souladu s §47b zákona č. 11/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě – v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českém Krumlově dne

.....
Podpis

Poděkování

Chtěla bych touto cestou poděkovat Mgr. Miroslavu Procházce Ph.D. za vstřícnost, vedení a odbornou pomoc při vypracování této bakalářské práce a takéž svojí rodině za pomoc a trpělivost.

ÚVOD	7
TEORETICKÁ ČÁST	8
1 Základní pojmy	8
1.1 Volný čas (leisuretime).....	8
1.2 Pedagogika volného času (leisureeducation)	11
1.3 Zážitková pedagogika	12
1.3.1 Zážitek – prožitek	13
1.3.2 Dobrodružství	13
1.3.3 Zkušenost.....	14
1.3.4 Emoce	14
1.3.5 Hra	15
1.3.6 Výchova v přírodě (Outdooreducation).....	17
2 Vývoj zážitkové pedagogiky a pedagogiky volného času.....	18
2.1 Historické kořeny zážitkové pedagogiky	18
2.1.1 Vývoj pedagogiky zážitku na domácí půdě.....	19
2.1.2 OutwardBound	22
2.1.3 Prázdninová škola Lipnice.....	25
3 Pedagogicko-psychologické zásady a principy zážitkové pedagogiky	27
3.1 Principy zážitkové pedagogiky.....	27
3.2 Klíčové schopnosti výchovy zážitkem.....	28
3.3 Modely zážitkové pedagogiky	30
3.3.1 Model „TheMountainsSpeakforThemselves“	30
3.3.2 Model „Outwardbound Plus“	30
3.3.3 Metaforický model	31
3.3.4 Holistický model	31
PRAKTICKÁ ČÁST.....	33

4 Cíle a metodologie praktické části	33
5 Úvod do problematiky her a jejich klasifikace	33
5.1 Přehled herních aktivit	34
ZÁVĚR.....	46
LITERATURA	47
INTERNETOVÉ ZDROJE:.....	48
SEZNAM PŘÍLOH.....	48
SEZNAM TABULEK	48

ÚVOD

Žijeme na Zemi, která nás obklopuje svou krásou, jedinečností a rozmanitostí, jsme její neoddelitelnou součástí, jsme lidmi. Jsme součástí minulosti, přítomnosti i budoucnosti. Naše ruce, mysl i duše se podílí na tom, co se děje kolem nás. Stěžujeme si na nedostatek času, pohodlí, blahobytu, stěžujeme si sami sobě. Život nám přináší mnoho krás, musíme se naučit je hledat, využívat možnosti volby, umět třídit priority, radovat se z maličkostí, chovat se tak, jak bychom chtěli, aby se vše co nás obklopuje, chovalo k nám.

Není pochyb, že žít v dnešním světě plném stresu, honby za majetkem, ale i pouhou obživou není jednoduché, každý si však může najít malý kousek svého štěstí, prostor pro svobodu v jednání, radost z prostého bytí. Tím kouskem štěstí může být náš volný čas, jako krabička, kam si schováme své touhy, radosti, odpočinek, zážitky, vše co nás naplňuje a obohacuje, krabička, jejíž obsah nám může pomoci, kdykoli si na ni vzpomeneme.

Jak nakládáme se svým volným časem, je věc každého z nás, pokud nejsme spokojeni, nebo si neumíme sami poradit, existují obory jako je zážitková pedagogika, pedagogika volného času a další, které nás můžou inspirovat, navést, poradit, nebo jen rozšířit obzor možností.

Prostředkem pro trávení volného času může být hra, budme stále trochu dětmi a hrajme si, hrajme si s nimi, pro ně i pro nás. Hra přináší zábavu, radost, rozvíjí smysly i další poznávací procesy, je prostorem pro společné trávení volného času.

Cílem této práce je zmapovat možnosti her a herních aktivit v zážitkově laděných programech. Ukázat, jaké typy her existují a jaké hodnoty, dovednosti, schopnosti a emoce u člověka rozvíjí, co nás mohou naučit a jaký mají přínos.

Práce je rozdělena na dvě části, v teoretické rovině je zaměřena především na pedagogicko-psychologické principy a zásady zážitkové pedagogiky. Poukazuji na vývoj zážitkové pedagogiky a pedagogiky volného času a jejich začlenění do pedagogického prostředí, zaměřuji se na související klíčové pojmy. Zabývám se volným časem, jako fenoménem dnešní doby, který byl, je a bude součástí našich životů a s uvedenými pedagogickými disciplínami úzce souvisí, dává nám prostor pro získávání zážitků, zkušeností, prožívání dobrodružství a emocí.

V praktické části se věnuji uplatnění her v zážitkových herních aktivitách, poukazuji na dělení her a jejich působení na rozvoj dovedností, volných vlastností i kompetencí u účastníků her, především dětí. Praktickým výstupem práce bude vytvoření příručky pro volnočasové programy, zaměřené na herní program.

Součástí bakalářské práce je vypracovaný návrh struktury herních aktivit pro zážitkově laděný kurz, například dětský tábor, nebo školu v přírodě.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Základní pojmy

1.1 Volný čas (leisuretime)

Motto: „*Stěžujeme si, jak máme málo času, ale jednáme tak jako bychom ho měli nekonečně mnoho.*“
Lucius Annaeus Seneca

V úvodu kapitoly vybíráme velmi trefnou charakteristiku volného času profesora V. Spousty, který uvádí: „Volný čas je nejpříjemněji prožitá svoboda, má její omamnou vůni a prostor k rozletu, ale i nutnost volby a z ní plynoucí odpovědnost.“¹

Pedagogický slovník shrnuje základní charakteristiku volného času jako čas, se kterým člověk může nakládat podle svého uvážení a na základě svých zájmů. Jako dobu, která zůstane z celého dne po odečtení času věnovaného práci, péči o rodinu a domácnost, o vlastní fyzické potřeby včetně spánku.²

Další autorka, kterou jsme se v této práci nechali inspirovat J. Pávková, si při vymezení pojmu všímá protikladnosti volného času, jako času nutného k plnění povinností a práce a doby nutné k reprodukci lidských sil.³

Zajímavé je i pojetí M. Vážanského, který chápe volný čas v negativním smyslu jako dobu, kterou využíváme k odpočinku a načerpání energie po náročných povinnostech všedních dnů, ať už se jedná o pracovní sféru, oblast osobnostního růstu, nebo upokojení základních potřeb. A v pozitivním smyslu jako dobu znamenající pro jedince svobodu, možnost svobodně se realizovat a dělat cokoli k čemu není nucen druhými, ani sám sebou. Můžeme říci, že se jedná o částečně samostatnou oblast lidského života.⁴

Otázkou volného času v historické perspektivě se ve své přednášce zabývá také Jirásek, podle kterého se zájem o tuto problematiku objevuje zejména v novověku. V souvislosti se zkracováním pracovní doby, zrychlováním života, zvyšováním možností a aktivit, které můžeme realizovat.⁵

Stejně, jako volný čas a jeho problematika zasahuje do našich životů, zasahovala i do životů našich předchůdců, a protože minulost je součástí naší budoucnosti, podívejme se na pohledy některých myslitelů let dávno minulých, v jejichž nadčasovosti je krása a náš obdiv.

¹ SPOUSTA, V. *Teoretické základy výchovy ve volném čase*. Brno: MU, 1994 s. 7

² PRŮCHA, J. WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2003 s. 274-275

³ PÁVKOVÁ, J. *Průvodce studiem oboru Pedagogika volného času*. Liberec: TU v Liberci, 2003 s. 14

⁴ VÁŽANSKÝ, M. *Volný čas a pedagogika zážitku*. Brno: MU, 1992 s. 11

⁵ JIRÁSEK, J. *Vymezení pojmu zážitková pedagogika*. GYMNASION-časopis pro zážitkovou pedagogiku. Prázdňinová škola Lipnice, 2002, č. 1, s. 10 -11

Pravděpodobně o první vymezení volného času se pokusil již Aristoteles. Pochází z období rozkvětu řecké společnosti, která se následkem rozvíjení obchodu, řemesel, vědy a kultury stala důležitým mezníkem evropského dění. Aristoteles zdůrazňoval intelektuální činnost nad prací, vrcholem lidské blaženosti je pro něj rozjímavá činnost uspokojující člověka. Rozjímání se uskutečňuje ve volném čase člověka, Aristoteles ho nazývá „*scholé*“, vede člověka k moudrosti, samostatnosti a splňuje takové vnitřní hodnoty, které nevedou k praktickým cílům. Volný čas bere jako čas pro filozofování, poslech hudby, čtení veršů, setkávání s přáteli, nikoli jako čas pro fyzickou práci, zábavu, hru či politickou činnost, a už vůbec ne čas pro lenošení a nudu. Aristotelovo pojetí je velmi jednostranné, i přesto se však v něčem podobá našemu. Tedy volný čas jako souhrn činností konaných pro vlastní potěchu, radost a blaho. Za dob Aristotela, ale i v naší době platí, že volný čas je odrazem společnosti. Záhadou zůstává, proč se řecký pojem „*scholé*“ nepoužívá v evropské civilizaci pro volný čas, ale je kořenem výrazů pro školu, jakožto místo i povinnost učit se.⁶

U Platona se již objevuje vztah práce a volného času, naznačuje se sféra volného času a sféra práce a tento přístup v mnohém přetrvává dodnes.⁷

V antice se problémem volného času zabýval například Seneca. V kulturním starořeckém pojetí byl používán pojem „*scholé*“, překládaný jednak jako odpočinek, oddech, volná chvíle či životní klid, ale také ve smyslu přednáška, rozhovor, škola. Odtud odvozené sloveso „*scholadzein*“ znamenající trávit volný čas aktivním způsobem. Myšlením, duchovní činností, filozofováním, učením se teoriím atd. Původní význam slova tedy v žádném případě nelze chápat jako čas prázdna, nečinnosti, nicoty. Jedná se o ušlechtilé trávení volného času, o tělesný i duchovní rozvoj, o čas pro zvyšování životních hodnot. Volný čas má být časem činorodým, jehož je potřeba využít k osobnímu růstu. Není tedy podstatné rozlišovat mezi časem volným či pracovním, důležité je, zda je prožit disponibilně či nikoli. I volný čas může být pouze spotřebováván a utrácen, množství aktivit či stupňování prožitků nehraje v tomto čase roli.⁸

Středověku dominuje církev, podle které má rozjímání sice nejvyšší hodnotu, ale týká se pouze zbožnosti, vše pozemské bylo hříšné a člověk se měl stydět za své potřeby lidskosti. Renesance varuje před leností a nicneděláním a oslavuje práci duševní i fyzickou. V Renesanci převládá práce, odpočinek je určený k regeneraci člověka pro další pracovní činnosti. Calvinismus a Luther přináší nový názor na práci a volný čas.

⁶ HODAŇ, B. *Volný čas a jeho současné problémy*, Hanex Olomouc pro Fakultu tělesné kultury: 2002 s. 9-17

⁷ Tamtéž

⁸ JIRÁSEK, J. *Vymezení pojmu zážitková pedagogika*. GYMNASION, časopis pro zážitkovou pedagogiku, Prázdňinová škola Lipnice, 2002, č. 1, s. 10 -11

Rozšiřuje pracovní povinnost na každého člověka, snaží se potírat žebrotu, ale i mnišství. Práce a dobré skutky jsou známkou vyvolení a spasení. Podle Thomase Mora člověk ideálně pracuje jen 6 hodin a zbytek je jeho volný čas, se kterým může svobodně nakládat. Thomasso Campanella požaduje 4 hodiny práce a naložení volného času by mělo být aktivní, například procházky, studium, tělesný a duševní rozvoj, nikoli jen hry a pasivní odpočinek.⁹

Významný příspěvek pro objasňování volného času přinesl Karel Marx. Volný čas chápe jako možnost lidské svobody, svobody v rozhodování a svobody v lidských činnostech. Práce je naproti tomu nutnost. Aby mohl mít člověk volný čas, musí pracovat a ve volném čase načerpat síly pro další práci. Jak vidíme, historie nám přináší trojí hodnocení času:

- Pozitivní, vidící ve volném čase smysl a cíl života.
- Skeptické, zdůrazňující hlavně negativní stránky
- Realistické, hodnotící význam volného času i s jeho možným reálným zneužitím.¹⁰

Volnému času jako aktuálnímu problému společnosti se věnuje obor sociologie volného času, který vznikl v druhé polovině dvacátého století. Volným časem se zabývalo mnoho sociologů, např. Emile Durkheim, George Simmel, R. K. Merton a další. Klasikem sociologie volného času byl opomíjený Francouz Joffre Dumazediera. Poukazoval na teoretickou stránku volného času, vliv na kulturu, sociální vztahy a životní styl. Rozlišuje mezi volným časem a mimopracovní dobou, volný čas staví jako část mimopracovní doby, do které patří osobní, rodinné, biologické potřeby. Vymezuje volný čas jako souhrn libovolných aktivit, které člověk dělá pro potěšení, zábavu, odpočinek či osobní růst.¹¹

Tímto představitelem ukončujeme toulku „historií volného času“ a jako sladkou tečku uvedeme citát německého filozofa 20. století Josefa Piepera.

Motto: „*Smyslem volného času není, abych mohl pracovat déle, ale abych i v pracovní funkci, která mě omezuje na určitý aspekt reality a činí si nárok jen na jeden určitý díl mé duše, přesto zůstal člověkem, to znamená, abych si rozuměl a realizoval se jako bytost, která je zaměřena na celek skutečnosti.*“ Josef Pieper.

Pojetí volného času i jeho definic je jak vidíme mnoho, v této práci vnímáme volný čas jako kousek svobody, kdy člověk sám rozhoduje o jeho vyplnění tak, aby naplnil své potřeby odpočinku, dalšího rozvoje a poznávání sebe samého, nebo jen jako dobu

⁹ HODAŇ, B. *Volný čas a jeho současné problémy*, Hanex Olomouc pro Fakultu tělesné kultury: 2002 s. 9-17

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ Tamtéž.

pro vstřebávání informací z předešlých zkušeností. Jedná se o individualitu každého z nás, důležitý je výsledek a dodržení stanovených cílů. Chce-li si člověk ve volném čase například odpočinout, záleží na něm, zda mu pomůže spánek, nebo sportovní aktivita k načerpání nové energie. Pokud má potřebu vzdělávat se, záleží jen na něm, zda si přečte časopis, nebo půjde do muzea. V dnešní době stresu a vysokých životních nároků nemají lidé často chuť pouštět se ve svém volném čase do nových, třeba zajímavějších aktivit a dávají přednost jednodušším činnostem, například televizi a křížovkám. Snad je to syndrom vyhoření, kdy se nemusí jednat jen o pracovní vztah k tomuto pojmu, ale i o životní zklamání, nebo nechut' ke všemu novému. Možná je to škoda, každopádně volba každého z nás. Můžeme tvrdit, že aktivní odpočinek člověka naplní víc, že výlet, beseda, nebo adrenalinový zážitek posune jedince kamsi dál, za jeho všední hranice. Na druhou stranu víme, že tomu tak opravdu je, nebo si to jen myslíme? Každý je strůjcem svého štěstí, každý má možnost volby.

1.2 Pedagogika volného času (leisureeducation)

Pedagogika volného času je věda o výchově jedinců ve volném čase a pro volný čas. Důležitá je tedy doba, kdy k výchovnému působení dochází. Pojem výchova je nejčastěji chápána jako záměrné, cílevědomé, dlouhodobé působení vychovávajícího na vychovávaného v pozitivním smyslu. Hlavními znaky výchovy ve volném čase jsou cílevědomost a záměrnost. Prvořadým znakem výchovy jsou jasně formulované cíle. Obecným cílem výchovy ve volném čase je naučit jedince hospodařit s volným časem, rozumně ho využívat a oceňovat volný čas jako hodnotu.¹²

Hodnoty jsou základní postoje ke všem oblastem života (lidem, předmětům, situacím i činnostem), které se nepřetržitě promítají do všech našich aktivit, pocitů i myšlenek. Tvoří základní složku naší motivace. Hodnoty jsou ty životní postoje, které vypovídají o tom, čeho si v životě nejvíce vážíme, co považujeme za nejpodstatnější, a které nás nejsilněji motivují k dosahování cílů.

„Neboť vždy tam, kde šlo o radost a zábavu lidí, pohodu a obveselení, tam se v nejlepším případě projevilo porozumění, přísnost a moralizování pozvolna směřovaly k umírněnosti.“¹³

Pedagogika volného času by měla být především pedagogikou bez zažitého strachu z disciplíny a měla by přinášet především potěšení. Její úlohou je pomáhat lidem, přinášet povzbuzení, vzpruhu, podněty a to mírně, laskavě a hravě. Učení pojímá v bohatém a komplexním smyslu, přiměřeném volnému času a zahrnujícím dovednosti, argumenty, úsudky, stejně jako lidské naděje, očekávání, stanoviska i hodnoty. Cílem pedagogiky

¹² PÁVKOVÁ, J. *Průvodce studiem oboru Pedagogika volného času*. Liberec: TU v Liberci, 2003

¹³ VÁŽANSKÝ, M., SMÉKAL V. *Základy pedagogiky volného času*. Brno: Paido, 1995 s. 73-74

volného času je nabídnout a pomoci jedinci v rozletu, růstu, učení, vývoji i v samotné existenci, pomoci k „šťastnému životu“.¹⁴

Pokud se podíváme na názory autorů, zabývajících se touto problematikou, jimiž jsou například J. Pávková, B. Hofbauer, M. Vážanský, V. Smékal, zjišťujeme podobnost pojetí. Termín pedagogika volného času v podstatě nahradil dříve užívané označení mimoškolní výchova. Jde tedy o aplikovanou pedagogickou disciplínu, zabývající se reflexí a rozvíjením pedagogického hodnocení volného času. Na rozdíl od mimoškolní výchovy pedagogika volného času rozšiřuje oblast účastníků i na další věkové skupiny obyvatel, než jen děti a mládež. Stavíme ji mezi sociální práci a sociální pedagogiku na jedné straně, na straně druhé, vzdělávání mládeže a dospělých. Autoři zdůrazňují, že pedagogika volného času u nás nemá adekvátní zařazení v systému pedagogických věd, takové, které by odpovídalo jejímu aktuálnímu a perspektivnímu významu. Snad současný zájem o tento obor, jak ze strany odborníků, studentů, ale i komerčního prostředí a laické veřejnosti, pomůže tuto zajímavou a bezpochyby důležitou součást pedagogiky lépe uchopit a začlenit do struktury pedagogických věd.¹⁵

1.3 Zážitková pedagogika

Zážitková pedagogika a její neoddělitelné součásti jako je výchova v přírodě, výchova výzvou, výchova dobrodružstvím atd. nemá v současném pedagogickém prostředí pevné umístění, ani potřebný respekt k tomu, aby bylo možné více využívat jejích metod jak ve výchovných procesech, tak v samotné pedagogice, přesto se stává diskutovaným tématem a její zastánci se snaží přiblížit její principy akademickému prostředí, ale i široké veřejnosti.¹⁶

Pod tímto pojmem rozumějme teoretické postižení a analýzu takových výchovných procesů, které pracují s navozováním, rozbořem a reflexí prožitkových událostí, za účelem poznání zkušeností a jejich použití v dalším životě. Záměry takových procesů mohou být dosahovány v různém prostředí (příroda, kultura, škola), v pestrých sociálních skupinách lišících se věkem, sociálním postavením, profesí, a naplňovány různými prostředky (hrami, modelovými situacemi, diskuzemi, tvořivostními aktivitami, různými výzvami, sebepoznávacím cvičeními). Prožitek je vždy prostředkem, nikoli cílem, cílem je celkový rozvoj osobnosti k harmonii těla, duše a sociálního prostředí. Zážitková pedagogika

¹⁴ VÁŽANSKÝ, M., SMÉKAL V. *Základy pedagogiky volného času*. Brno: Paido, 1995 s. 73-74

¹⁵ PÁVKOVÁ, J. *Průvodce studiem oboru Pedagogika volného času*. Liberec: TU v Liberci, 2003, VÁŽANSKÝ, M., SMÉKAL V. *Základy pedagogiky volného času*. Brno: Paido, 1995, HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004

¹⁶ JIRÁSEK, J. *Vymezení pojmu zážitková pedagogika*. GYMNASION, časopis pro zážitkovou pedagogiku. Prázdninová škola Lipnice, 2002, č. 1, s. 6-15

umožňuje konfrontaci se sebou samým, s jinými lidmi, s přírodním i kulturním prostředím a uvědomění si jedinečnosti vlastního života, „být sám sebou“.¹⁷

Pro snadnější pochopení pedagogiky zážitku, přiblížíme některé klíčové pojmy.

1.3.1 Zážitek – prožitek

Propletencem pocitů, dobrodružství, fantazie, síly okamžiku, vším co jedinec prožívá, o čem přemýšlí, co vyplývá z jeho duše, je zážitek. Je vždy vnitřní, subjektivně zabarvený, provázaný city. Zážitek je zásobárnou osobní zkušenosti, zbytněný celým životem a utváří jedinečné duševní bohatství každého člověka, ze kterého můžeme nekonečně čerpat. Jedná se o emotivně zabarvené vnímání aktuálního životního okamžiku.¹⁸

„Zážitek – prožitek“ můžeme také definovat jako vjem, který osoba správně zachytí, vnímá, procítí, nebo který má vysokou kvalitativní hodnotu. Jedinečný opravdový zážitek, jako například západ slunce apod. Prožitou účastí se osoba obohacuje, prožívá nejen interní hodnotu samotného prožitku, ale též vnímá vlastní i vnější skutečnost.¹⁹

Zážitek čerpá z proudu prožitků, obsahuje uskutečněné prožitky s emočním nábojem ze situace a současně zvnitřněné zkušenosti. Trvání zážitku závisí na intenzitě stimulace, čím intenzivnější podněty, tím silnější utkvělost. V chápání pojmu „zážitek – prožitek“ považujeme prožitek za součást zážitku. Prožitek je jasněji ohraničený a konkrétnější svým obsahem. Dá se říci, že jeden prožitek se skládá z několika zážitků.²⁰

1.3.2 Dobrodružství

Člověka z jeho přirozenosti přitahuje vše tajemné, nepoznané, co je spojeno s napětím a touhou po objevování nového. Již v minulosti touha po poznání skrývala dávku rizika, jehož překonání bylo podmínkou pro zachování života, rodu a majetku. Dobrodružstvím můžeme nazývat činnost s přijatelnou dávkou rizika, toto riziko může být fyzické, emocionální, materiální, nebo intelektuální. Jedná se o vzrušující, napínavé, fyzicky vyzývající aktivity, které jsou pro každého člověka uchopitelné v různé míře a přinášíme si z nich zážitky a zkušenosti. Jedná se o překonávání vlastních hranic

¹⁷ JIRÁSEK, J. Vymezení pojmu zážitková pedagogika. GYMNASION, časopis pro zážitkovou pedagogiku. Prázdninová škola Lipnice, 2002, č. 1, s. 6-15

¹⁸ HARTL, P. Psychologický slovník, Praha: Portál, 2000 s. 701

¹⁹ VÁŽANSKÝ, M. Volný čas a pedagogika zážitku. Brno: MU, 1992 s. 26

²⁰ NĚMEC, J. Od prožívání k požitkářství: výchovné funkce hry a její proměny v historických koncepcích pedagogiky. Brno: Paido, 2002 s. 26 - 33.

a objevování nových možností. Pocit dobrodružství vzniká v naší mysli, je to prostředek růstu osobnosti a rozvoje člověka.²¹

1.3.3 Zkušenost

Poznání, které člověk získává z prostředí, pomocí činností, pozorování, pokusů i omylů, je zkušenost. Je hlavním a prvořadým zdrojem poznatků člověka o světě, vznikající ruku v ruce s praktickou činností.²²

Zkušenost je především výsledek procesů uvědomování a jednání vzniklých ze situací se značnou emoční působivostí. Z emočně nepůsobivé, hodnotově nízké situace zkušenost nevzniká. Zkušenostní poznatek nemusí vycházet z přímého prožívání tady a teď, může se jevit i jako zkušenost zprostředkovaná, ovlivněná například komunikací, pozorováním, článkem apod. Předešlé zkušenosti můžou a ovlivňují zkušenosti nové.²³

Zkušenostmi se obohacujeme celý život, jedná se o střípky vědomostí, dovedností, zážitků i prožitých situací, které společně utvářejí okno do naší duše.

1.3.4 Emoce

Motto: „*Tady je moje tajemství. Je jednoduché. Správně vidíme jedině srdcem; to nejdůležitější je očím neviditelné*“. Antoine De Saint – Exupéry (Malý princ)

Barevnost a individualita emocí dotváří obraz nás, činí hru hrou, zážitek zážitkem a pomáhá při celkovém vnímání, jednání, bytí.

Emoce jsou psychologické procesy, které zahrnují subjektivní zážitky libost a nelibost, provázané fyziologickými změnami (rychlost dýchání, rychlost srdečního tepu, zúžení zornic, nadměrné pocení), ale i motorické projevy (mimika, gestikulace). Emoce vedou k zaujetí postoje k dané situaci, jsou spouštěny vnějšími událostmi, vyjadřují vztah člověka k sobě samému i k okolnímu světu, projevují se subjektivním hodnocením reality. Emoce jsou nakažlivé, například pláč, smích a také obtížně ovlivnitelné. Silné emoce mohou dokonce poškodit zdraví, dlouhodobé trvání určité emoce může vést ke změnám zdravotního stavu. Některé teorie se dívají na emoce z evolučního hlediska, tj. jako druhově univerzální, biologicky naprogramované, primární. Rozlišují například osm základních emocí: smutek, strach, vztek, radost, důvěru, znechucení, očekávání, překvapení. Na paletě základních emocí se podobně jako u barev, namíchají

²¹ CHYTILOVÁ, L., *Dobrodružné aktivity ve výchově a vzdělávání*, GYMNASION, časopis pro zážitkovou pedagogiku 2005, č. 3, str. 10

²² HARTL, P. *Psychologický slovník*, Praha: Portál, 2000 s. 703

²³ NĚMEC, J. *Od prožívání k požitkářství: výchovné funkce hry a její proměny v historických koncepcích pedagogiky*. Brno: Paido, 2002 s. 34 – 38.

ty další. Podle další teorie musí podnět nejprve aktivovat tělo, potom se teprve rozběhne emoce. Protože pláčeme, jsme smutní, bojíme se, protože se schováváme atd. Emoce nejsou nemocmi, neměly by se potlačovat, správné porozumění vlastnímu prožívání pomůže nám i druhým.²⁴

Emoce jsou jedním ze stavebních kamenů zážitku. Při vzpomínce si dokážeme niterně vybavit jarní počasí, vůni květin, ale i vnitřní pocit pohody, radosti, uspokojení, nebo naopak strachu či napětí. Mezi emocemi a city je potřeba rozlišovat, zjednodušeně se dá říci, že city jsou zážitkovou složkou emocí.

Pokud si odpovídáme na otázku, k čemu emoce jsou, můžeme říci, že nám pomáhají s adaptací, jsou oporou v překonávání výzev a zvládání životních situací. Jsou to velice komplexní jevy, pro které je typická jejich citlivost a proměnlivost vůči změnám ve vnějším i vnitřním prostředí organismu, ale také nestabilita, různá míra intenzity a relativní krátkost trvání. Emoce se může proměňovat na základě subjektivního hodnocení situace. V určitém případě je emoce vzbuzena, ale v jiném, stejně typickém, nikoli. Citlivost je závislá na situaci, i na osobním naladění. Záleží na okolnostech, ale i okolním prostředí.²⁵

Dnešní snahy o vymezení pojmu emoce se zaměřují na jejich jednotlivé složky i na časové a příčinné charakteristiky nástupu emocí. Klasickým se stalo Wundtovo vymezení tří charakteristik vztahujících se k prožitkovému aspektu emocí: libost-nelibost, úroveň vzrušení, zážitek napětí-uvolnění. V současnosti je stěžejním pohled C. E. Izarda, podle kterého je neodmyslitelnou částí probíhající emoce fyziologický proces a pozorovaný výraz. Emoce řadíme do širší skupiny afektivních jevů, kam dále řadíme nálady, nebo emoční epizody. Z hlediska vývoje můžeme také mluvit o ustálené soustavě jevů vzniklých přizpůsobením se problémům v boji o přežití. Nedílnou součástí emočního významu prožitků je naše předešlá zkušenost a očekávání. Důležitost se klade také na emocionální intenzitu. Každá samostatná emoce má různé podoby. Existuje mnoho typů lásky, smutku, strachu a dalších emocí, jejichž formy se značně liší. Komplexní vysvětlení pojmu je tedy značně složité, účinnějším se ukazuje prototypický přístup k emocím, který se věnuje jádru jednotlivých emocí.²⁶

1.3.5 Hra

Motto: *“Hra je radost. Učení při hře jest radostné učení“*. Jan Amos Komenský

Hra je živnou půdou emocí, zkušeností i zážitků. Je prostředím pro aktivní učení, v němž učící se svobodně objevuje nové souvislosti. Hra vždy něco napodobuje, modeluje

²⁴ HÁJEK, K. *Práce s emocemi pro pomáhající profese*, Praha: Portál, 2006 s. 7-14

²⁵ STUHLÍKOVÁ, I. *Základy psychologie emocí*, Praha: Portál, 2002

²⁶ STUHLÍKOVÁ, I. *Základy psychologie emocí*, Praha: Portál, 2002

nebo zrcadlí ze skutečného života, i když může být realitě zcela vzdálená. Přináší objevování a překonávání sebe samého, posunuje hranice strachu a ostychu, pomáhá zvýšit pocit sebedůvěry, bývá dobrodružná (hlavně při překonávání soupeře), zábavná, plná překvapení a napětí, neboť fáze jejího průběhu nejsou beze zbytku předpověditelné. Hra také přispívá k rozvoji motorických schopností a dovedností, podporuje tvořivost a fantazii. Hrajeme ji tak dlouho, dokud nám přináší zážitky, potěšení a nové zkušenosti. Správný význam nabývá zvláště tehdy, jeli kvalitně zhodnocená a vhodně začleněná do programu.²⁷

Hra je také svobodné hospodaření s časem, který naplňuje. Její podstata je v dynamice střídání počátečního napětí a uvolnění skrytého řešení, což se stále dokola opakuje. Znaky a kouzla hry jsou ve zdánlivosti, radosti, vážnosti, samoúčelnosti, dvojakosti, dramatičnosti i přítomnosti (tady a teď), ve vnitřní nekonečnosti, potěšení atd. Správná hra většinou obsahuje útok, únik, sledování, srovnávání, napodobování, změnu, důvěru a náhodu. Při hře máme pocit objevitele nové dimenze, vyvolává zážitek z „plynutí“, plného soustředění na nějakou činnost, ve které jsou vyrovnány naše dovednosti s předpokládanými nároky. Hra posiluje sociální vztahy, působí na sféru emocionální a psychickou, dovede ovlivnit pocity a postoje hráčů, přináší radost z vlastní existence a tělesnosti, učí ohleduplnosti a odpovědnosti, rozvíjí komunikaci i spolupráci.²⁸

„Hraní má v poměru k běhu života a k jeho neklidné dynamice, temné problematičnosti a k neustále štvoucímu odkazu na budoucnost charakter uklidněné „přítomnosti“ a soběstačného smyslu – podobá se „oáze“ dosaženého štěstí v pustině našeho ostatního pachtění za štěstím a tantalovského hledání“. E. Fink

Nenahraditelným prostředkem výchovy je právě hra. Jejím praktickým používáním navozujeme děje, situace, role, příběhy ve kterých rozvíjí skupina či jedinec dovednosti, vědomosti, ale především zkušenosti. Ve hře prověřujeme své názory, hodnoty, postoje, získáváme poznatky o sobě, druhých, ale i o okolním světě. Důležitý je vždy cíl hry, čeho má hra dosáhnout, na co působit, jaký dopad má mít na člověka. Hru chápeme jako jeden z nejlepších prostředků harmonického a zdravého rozvoje osobnosti.²⁹

Na problematiku her, jejich dělení, formy a charakter se podrobněji zaměříme v praktické části této práce.

²⁷ NEUMAN, J. a kol. *Turistika a sporty v přírodě*. Praha: Portál, 2000 s. 145-146

²⁸ NEUMAN, J. *Dobrodružné hry a cvičení v přírodě*. Praha: Portál, 2000. s. 18-20

²⁹ HANUŠ, R., CHYTILOVÁ, L. *Zážitkově pedagogické učení*. Praha: Grada, 2009 s. 114-115

1.3.6 Výchova v přírodě (Outdooreducation)

Výchova v přírodě zlepšuje vztah člověka s přírodou, učí ho ji respektovat, milovat, obdivovat, ochraňovat, ale také žít v ní tak, abychom jí neubližovali, dokázali čerpat z její krásy a čelili jejím nástrahám. Učíme se znalostem a dovednostem, které přispívají k rozvoji naší osobnosti, ale také k celkovému vnímání přírody a ochraně přírody vůbec. Aktivita v přírodě by neměla v žádném případě narušit její rovnováhu, člověku by měla pomoci s volbou investice volného času a s rozvojem zdravého životního stylu. Výchova v přírodě vykazuje významné zlepšení procesů socializace u účastníků přírodně laděných programů, především v malých skupinách. Nejedná se jen o zdravotní hodnoty, zdravý vzduch, zlepšení tělesné i psychické kondice účastníků, ale i o zlepšení smyslů, přístupu k ekologii, mezilidským vztahům, vnímání sebe samého. Přírodní výchova staví na bezprostřední zkušenosti, což zvyšuje efektivitu jejího působení a její důležitost při rozvoji osobnosti. Toto učení přináší prostor pro všechny skupiny obyvatelstva. Můžou se zúčastnit různé věkové kategorie, ale i jedinci s nějakým druhem postižení, či zdravotním omezením, jejímž potřebám se program adekvátně přizpůsobuje. Pro přírodní výchovu lze použít několik typů programů zaměřených na relaxaci, zábavu, sport, poznání sebe sama, programy učící lepší zvládání krizových situací, vůdčích schopností, ale také programy terapeutické, tedy takové, které se zaměřují na změnu chování a návyků účastníků. Programy můžeme volně kombinovat a směřovat k potřebám účastníků.³⁰

³⁰ NEUMAN, J. a kol., *Turistika a sporty v přírodě, přehled základních znalostí a dovedností pro výchovu v přírodě*, Praha: Portál, 2000, s. 31-35

2 Vývoj zážitkové pedagogiky a pedagogiky volného času

2.1 Historické kořeny zážitkové pedagogiky

Chápeme li pedagogiku zážitku pod pojmem „úplnost, celistvost“, jsou její kořeny mnohem starší než zdroje vědecké pedagogiky. Historické kořeny „zážitkové pedagogiky“ pocházejí již z Antiky, kdy se u Sparťanů zdůrazňovalo tělesné vychovávání, kladl se důraz na zdatnost a kázeň. Platon poukazoval na krásu duše, prostředky výchovy v dětském věku byla gymnastika a hudba. Dalším důležitým filozofem pro vznik myšlenek zážitkové pedagogiky byl J. J. Rousseau, který zdůrazňuje vztah k přírodě, uznává rozum, cit i instinkt. Podle K. Jasperse by člověk měl být tím, čím je, smysl života vyplývá až z jeho průběhu. J. P. Sartre poukazuje na důležitost vlastního úsilí a aktivního jednání, nejen pro sebe, ale i pro ostatní. Jedině tak se jedinec ubrání ohrožení a přijme svoji roli. Podle zástupce filozofie života W. Diltheyova je realita života a opravdového porozumění možná nikoli samotným rozumem, ale souhrnem sil mysli. Jeho úvahy jsou zajímavé pro pedagogiku zážitku, například článek „Zážitek a smyšlenka“ 1906. Další myslitelé, Nietzsche a Bergson poukazují na zážitek jako na vyzdvíženou událost, která se jedince dotýká a ovlivňuje jej, musí být však správně zpracována, aby byla činorodou součástí zkušenosti.³¹

Na konci 19. století došlo, jako reakce reformního hnutí na pasivitu a konvenčnost tradičního vzdělávání k návratu myšlení antiky, osvícenství a romantismu. Prosazovalo se zaměření vzdělání na celkovou osobnost, jak na stránku rozumovou a emocionální, tak i na rozvoj sociálních dovedností s důrazem na aktivní účast žáka. V Anglii se začaly zakládat „venkovské výchovné domovy“, založené na principech názornosti, kladoucí důraz na venkovské prostředí a řemeslnou výrobu. Zakladateli škol byli Travelansov a W. James, hlásající charakterový rozvoj pomocí dobrodružství a zvolenými zkušenostmi.³²

Pedagog C. R. Richards rozvinul v USA koncem 19. století pedagogický model, ve kterém školáci museli samostatně řešit úlohy, převzít odpovědnost za plánování a provedení projektů. Dnešní podoba projektu, projektového vyučování či studia. V Sovětském svazu byly na počátku dvacátých let zřizovány domovy a kolonie pro sirotky, kdy při odpočinku od namáhavé práce rozšiřoval A. S. Makarenko obzor chovanců prožitkem dobrodružství. Na základě kritiky autoritativních škol vznikla v Německu na přelomu století reformní pedagogika. Jako vzor se vyzdvihovala anglická výchova

³¹ VÁŽANSKÝ, M. *Volný čas a pedagogika zážitku*. Brno: MU, 1992 s. 31-32

³² Tamtéž.

s důrazem na úplnost, pokus o přiblížení myšlenky zážitku anglických venkovských domovů. Klíčový vliv na rozvoj pedagogiky zážitku měl německý pedagog, filozof a starofilolog Kurt Hahn. Jeho reformní přístup čerpal ze společenských poznatků a praktických úsudků. Stal se správcem venkovského výchovného domu, kde měl možnost realizovat své ideály. Roku 1933 opustil Německo a v Anglii založil internát podle svého vzoru „Gordonstoun“. Propagoval krátkodobé školy, čtyřtýdenní kursy pro mladé mezi 16 až 21 lety. Do čtyřicátých let pak fungovala podobná zařízení pod označením Outward Bound Schools mezinárodně.³³

Existují další linie vývoje pedagogiky zážitku s podobným zaujetím. Za zmínku stojí pedagog a humanista J. Korczak, který čerpal z více než třicetileté zkušenosti vedoucího pracovníka výchovných zařízení. Zdůrazňoval vcítění se do světa zájmů, potřeb a tužeb dětí, jako cestu k lepšímu porozumění jim. Vyzdvihoval komplexní tělesný i duševní rozvoj svěřenců, hledal pozitivní hodnoty v jejich myšlení, cítění i konání a jejich posilováním překonával jevy negativní. Zajímavé jsou také pohledy alternativních škol, jejichž společným rysem je svoboda, rozvoj tvořivosti a samostatnosti a využití netradičních metod vyučování. Marie Montessoriová hlásá svobodný a spontánní rozvoj tvůrčích schopností dítěte, kdy rozhodujícím činitelem je vhodné prostředí a výběr vyhovujícího didaktického materiálu. Podobně i Rudolf Steiner a jeho podstata výchovy, kterou vidí v poskytnutí maxima svobody k rozvoji individuálních vnitřních sil a schopností žáků. Podle Petera Petersena lze rozvoje osobnosti dosáhnout pouze uvolněním se z pout tradiční školy. Jádrem jeho pedagogické politiky je přirozená skupina na základě dobrovolného seskupování žáků. Célestin Freinet vytýká tradiční škole pasivitu, zanedbávání citové stránky jedince a nevhodné formy nátlaku a stresu. Stavebním kamenem jeho pojetí pedagogiky je pracovní aktivita. Zdůrazňuje radost, tvůrčí atmosféru, uspokojení z výsledků a kooperaci při činnostech.³⁴

2.1.1 Vývoj pedagogiky zážitku na domácí půdě

Poukazujeme-li na světový vývoj zážitkové pedagogiky, bylo by velkou chybou zapomenout na českého pedagoga světového formátu, učitele národů Jana Ámose Komenského prosazujícího komplexní rozvoj osobnosti. Podle Komenského je třeba vzdělávat ducha, jazyk, srdce i ruku propojením vzájemných částí studia. Klade důraz na vlastní smysly, pomocí kterých získává člověk jedinečné zkušenosti. Doporučoval hraní a aktivní využívání her při výuce. Podle Komenského vzdělávání začíná i končí

³³ VÁŽANSKÝ, M. *Volný čas a pedagogika zážitku*. Brno: MU, 1992, s. 32-33

³⁴ JŮVA, J. *Stručné dějiny pedagogiky*, Brno: Paido, 1997 s. 52-56

opravdovými zkušenostmi. Učení musí připravovat na skutečný život a mělo by být spojeno s přírodou, také by mělo adekvátně propojovat teorii s praxí.³⁵

Jak uvádí Somr (1987) nejdůležitějším principem Komenského učení je princip názornosti, stavějící na přímé zkušenosti a smyslovém vnímání. Je třeba učit se pomocí příkladů, pravidel a praxí. Důležitá jsou také pravidla systematičnosti, posloupnosti, aktivity a další. Své inovatorství uplatnil Komenský i prakticky při svém působení v Blatném Potoku, kde byl školní čas rozdělen na práci, spánek, „zaměstnání života“ a odpočinek.³⁶

V polovině 20. století vyústil zájem o přírodu a sport v českých zemích založením Sokola a Turistického klubu. Pedagogové i zakladatelé nejrůznějších spolků zabývajících se o tábornictví, turistiku, cyklistiku a poznávání přírody, zdůrazňují širokou provázanost mezi sportováním, přírodou a výchovou. Začátkem 20. století přichází do českých zemí anglosaská inspirace v podobě skautingu a amerického hnutí lesní moudrosti „woodcraft“. Oběma hnutím se dostalo velké pozornosti a v různých podobách se adaptovaly na místní podmínky. Rozvoj sportů v přírodě přicházel v rámci junáckých i jiných organizací, tělesné výchovy i dalších tělovýchovných spolků. Rozmach zažívá také víkendové táboření v přírodě „tramping“, pravděpodobně díky inspiraci z amerických filmů a literatury. Tento kulturní fenomén naplňoval v mladých lidech touhu po svobodě, volnosti a přírodě. Liberální vzdělávací směry posunuly hranice i českým pedagogům. Pořádaly se letní tábory, různé vzdělávací kurzy a exkurze, vznikaly experimentální školy.³⁷

Mezi pedagogické inovátory patřili například Josef Úlehla, Frank Mužík, František Bakule, Gustav Adolf Lindner a další. Krátké pozastavení věnujeme Eduardu Štorchovi, který i přes nedůvěru úřadů, skepsi některých kolegů a neustálého pronásledování režimem, dovedl své reformní sny v pedagogice k zdárnému cíli a vybudoval svou originální školu, školu v přírodě, Dětskou farmu na libeňském ostrově v Praze. S příchodem režimu byl bohužel pozemek celého ostrova vyvlastněn státem, Štorch však díky své houževnatosti a diplomatickému talentu dokázal ostrov udržet pro účely tělovýchovy pražské mládeže. Vybral ten nejvhodnější pozemek obklopený zahradami a řekou, odloučený od ruchu velkoměsta. Podepsaná nájemní smlouva, byla základním kamenem pro jeho Dětskou farmu. Štorch zdůrazňuje, že učení v přírodě pomáhá zdravému tělesnému i duševnímu rozvoji. Prosazuje také soužití žáka s vychovatelem, vychovatel by měl jít příkladem a být žákovi vzorem, ať už v práci, učení, všedních věcech, ale i v krizových situacích. Škola v přírodě by také měla navodit atmosféru

³⁵ FRANC, D., ZOUNKOVÁ, D., MARTIN, A. *Učení zážitkem a hrou: praktická příručka instruktora*. Brno: Computer Press, 2007 s. 12

³⁶ SOMR, M., a kol. *Dějiny školství a pedagogiky*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987 s. 44-46

³⁷ FRANC, D., ZOUNKOVÁ, D., MARTIN, A. *Učení zážitkem a hrou: praktická příručka instruktora*. Brno: Computer Press, 2007 s. 13-14

rodinného prostředí, aby děti zvládaly odloučení od svých rodin. Štorch také upozorňuje, že kolektivní život vede účastníky k solidaritě a práci pro společnost. Práce, ale i her a dobrodružství se aktivně zúčastňuje i učitel, což vytváří nejen přátelskou atmosféru, ale i všeobecnou důvěru. Dále propagoval turistiku, skauting, táboření, pořádal zájezdy k moři a první zimní lyžařské kursy.³⁸

Pozitivním přínosem pro rozvoj výchovy v přírodě byl také učitel a spisovatel Jaroslav Foglar, jehož dílo podporovalo v mládeži romantický vztah k přírodě a zdůrazňovalo důležitost práce v neformálních skupinách. Pozitivní a objevitelský vývoj české pedagogiky přetrhala druhá světová válka a nacistická okupace. Po jejím skončení byly sice některé organizace i spolky obnoveny, bohužel s příchodem komunistické moci (1948), opět zmrazeny. I přes nucené slučování mládežnických spolků a přísné kontroly aktivit se demokraticky laděné proudy nepodařilo nikdy zcela umlčet.³⁹

Tato doba přinesla pro českou pedagogiku pozitiva. Rozvoj tradice školních výletů, škol v přírodě, lyžařských kurzů a letních soustředění, což v různých mírách funguje dodnes. Na Karlově univerzitě v Praze vznikla v roce 1953 první katedra zaměřená na turistiku a sporty v přírodě s velmi originálním laděním v mnoha ohledech. Studijní program kombinoval turistické a sportovní aktivity s prací se skupinou, aktivitami v přírodě a se získáváním vědomostí o krajině. Tento integrovaný přístup ke vzdělávání zahrnoval sporty, hry, kreativní aktivity, a učení o přírodě. Politická normalizace (1968-1973) však vývoj těchto konceptů značně brzdila. Názory neshodující se socialistickým pojetím světa byly prudce potlačovány.⁴⁰

V roce 1974 pronikla i do Československa informace o organizaci OutwardBound a začaly se využívat hry a tvořivé aktivity. Prosazují se také různá ekologická hnutí, s činností směřem k výchově v přírodě, například Brontosaurus, Svaz ochránců přírody, Centra ekologické výchovy atd. I přes restriktivní tíhu dohledu komunistického režimu, vznikaly pod křídly Socialistického svazu mládeže nové pokusné formy výchovy v přírodě. Díky podnětům mnoha pedagogů a dobrovolníků byla roku 1977 založena Prázdninová škola Lipnice. Do dnešního dne zde prošlo různými formami kurzů více než 5 000 účastníků. Na konferenci konané v říjnu 1989, s názvem Výchova v přírodě, zazněla ostrá kritika politického systému a byl přijat plán týkající se dalšího rozvoje výchovy v přírodě u nás.⁴¹

³⁸ KLAPKO, D. *Dětská farma Eduarda Štorcha a československé alternativní školství ve dvacátých letech. 20. Století*. Brno: Bakalářská práce, 2004

³⁹ FRANC, D., ZOUNKOVÁ, D., MARTIN, A. *Učení zážitkem a hrou: praktická příručka instruktora*. Brno: Computer Press, 2007 s. 13-15

⁴⁰ Tamtéž.

⁴¹ Tamtéž.

S příchodem sametové revoluce v listopadu 1989 se organizace a spolky snažily navázat na tradice činností před rokem 1948 a zároveň zachovat kladné prvky vývoje posledních let. Zachovává se tramping, rozvíjí se cyklistika i další sporty, fungují různá ekologická sdružení, udržuje se tradice chalupaření a chataření. Rozvoj zážitkových programů probíhá v mnoha školách, universitách, neziskových a nevládních organizacích, ale i v komerčním prostředí a v mnoha dalších institucích.⁴²

2.1.2 OutwardBound

Termín Outward Bound označuje podle staré námořní angličtiny okamžik, kdy loď se svou posádkou vyplouvá na širé moře čelit rizikům a nebezpečím a zároveň prožívat nová dobrodružství, získávat zkušenosti a pokořovat výzvy. Posádka se musí spoléhat jeden na druhého, využívat individuálních dovedností členů týmu a aktivně spolupracovat.⁴³

Jak již bylo řečeno, spoluzakladatelem organizace byl Kurt Hahn, pedagog a významný reformátor v oblasti výchovy. Během svého života založil a vedl světoznámé soukromé střední školy, které byly klíčové pro rozvoj jeho originální „terapie prožitkem“. Myšlenka kurzů „Kurzschule“ vznikla již v roce 1925 v Salemu, rozšířená o myšlenku otevřenosti roku 1936 v Gordonstounu. Čtyři základní prvky Hahnovy prožitkové terapie: 1) tělesný trénink, 2) expedice, 3) projekt a 4) poskytování pomoci byly poprvé spojeny v letech 1938-1940 v tzv. experimentálních kurzech.⁴⁴

Podle Hahna je nejvyšším cílem pedagogiky výchova a vzdělávání charakteru. Terapie prožitkem by měla pomoci vyléčit lidský charakter. Výchovou se pokusit naučit prožívat lidskou účast, soucit, slitování a ochotu pomáhat druhým. Pomoci vést k přijímání vlastní odpovědnosti, snaha o vyléčení duše od samolibosti, ješitnosti, vedení též ke svědomitosti, starostlivosti, ale i k tělesným aktivitám směřujícím k tělesné zdatnosti, sebekázní i uvědomování si hodnot založených na vlastní aktivitě a prožívání. Léčení prožitky by mělo jedince připravit na život v jeho celistvosti a rozmanitosti.⁴⁵

V Londýně v roce 1946 došlo k založení organizace Otward Bound, jako označení pro určité krátkodobé, intenzivní pedagogické pojetí pobytu ve volné přírodě „*outdoor*“. Pojetí této organizace inspirovalo mnohé instituce a stalo se modelem pro další rozvoj původních koncepcí. Podobné organizace fungují v různě modifikovaných podobách dodnes a mají volný prostor v rozmanitosti zpestření programů. Outward Bound také hledá

⁴² FRANC, D., ZOUNKOVÁ, D., MARTIN, A. *Učení zážitkem a hrou: praktická příručka instruktora*. Brno: Computer Press, 2007 s. 13-15

⁴³ SVATOŠ, V., LEBEDA, P. Outward Bound international. *Gymnasion*, 2004, č. 2, s. 47

⁴⁴ HANUŠ, R., CHYTILOVÁ, L. *Zážitkově pedagogické učení*. Praha: Grada, 2009 s. 22-23

⁴⁵ VÁŽANSKÝ, M. *Volný čas a pedagogika zážitku*. Brno: MU, 1992 s. 40-42

možnosti k rozkvětu osobnosti účastníků. Cílem výchovy v přírodě je zvyšování sebedůvěry, schopnosti kooperace ve skupině a snaha o zvládání zátěžových situací i náročných úkolů. Jedná se o působivý pedagogický postup, který staví na emocionálně silném zážitku, na poznání sebe sama při překonávání skutečných překážek, na vnímání sounáležitosti s přírodou a na zažité spolupráci s ostatními členy skupiny. Tato metoda neklade důraz na samotný úkol, ale na průběh děje, kdy smyslem činnosti je celistvost, plná účast a objevování vlastní identity.⁴⁶

Organizace OutwardBound má připravovat především mladé lidi do života jako posádku lodi vyzbrojenou k daleké plavbě. Postupně sestavila deset principů výchovy zážitkem, R. Hanuš je představuje v následujících bodech:

Tabulka č. 1: Deset principů výchovy zážitkem, upraveno dle Hanuše⁴⁷

1	Sebepoznání na prvním místě	efektivnost učení emocí, výzvou a podporou. Důraz je kladen na objevování vlastních schopností, hodnot, pocitů, postojů v neočekávaných situacích a prožitých dobrodružstvích.
2	Rozvoj imaginace	učení založeno na lidské zvědavosti a touze po poznání
3	Zodpovědnost za učení	každý se učí sám pro sebe, ale i v zájmu skupiny, které je součástí
4	Důvěrnost a zájem	stěžejním je vzájemný respekt a důvěra mezi členy skupiny, závisející také na komunikaci a toleranci
5	Úspěch a neúspěch	všem účastníkům se měří stejným metrem. Sebedůvěru vychovává spravedlnost. Případný nezdár je třeba překonat a proměnit ho v novou výzvu.
6	Kooperace a soutěžení	do mysli každého účastníka by se měla vrýt důvěra, hodnota přátelství a skupinová sounáležitost
7	Rozmanitost a různorodost	jedná se o rozmanitost a různorodost členů skupiny, což zvyšuje bohatství myšlenek, kreativitu i smysl pro vnímání druhých
8	Příroda	sebepoznání pomocí přírodních dějů a zákonitostí. Jedná se také o navození správného vztahu k přírodě a o jednání vůči ní.

⁴⁶ HANUŠ, R., CHYTILOVÁ, L. *Zážitkově pedagogické učení*. Praha: Grada, 2009

⁴⁷ HANUŠ, R., CHYTILOVÁ, L. *Zážitkově pedagogické učení*. Praha: Grada, 2009 str. 24-25

9	Služba a účast	jsme posádka lodi, nikoliv jen pasažéři, jsme zocelováni službou ostatním
10	Osamělost a reflexe	samota, reflexe i ticho otevírá duši a obnovuje naši energii

Přednostní učební cíle Outward Bound procesu charakterizuje M. Vážanský jako dvoupólovou rovinu kognitivních a sociálně afektivních rozměrů, jeho charakteristiku uvádíme v následující tabulce.

Tabulka č. 2: Učební cíle procesu Outward Bound⁴⁸

KOGNITIVNÍ ROZMĚR	SOCIÁLNĚ AFEKTIVNÍ ROZMĚR
Schopnost odhadnout vlastní možnosti.	Umění zpracovat a zvládat konflikty.
Umění chápat souvislosti.	Schopnostuvážlivého uplatnění vlastních návrhů.
Sebedůvěra.	Samostatnost jednání, rozhodování.
Výdrž.	Kooperace.
Ochota a připravenost pomoci druhým.	Empatie a ohled vůči druhým.
Umění opustit zažité zvyky.	Umění vědomě a cíleně jednat o problému.
Otevřenost a vůli k učení.	Umění ekologicky vědomě plánovat a jednat.
Představivost, fantazie, kreativita.	Umění přijímat a předávat kritiku.
Umění odkládat uspokojení vlastní potřeby.	Umění i v nejistotě vystihnout rozhodnutí a být osobně odpovědný.
Výkonová pohotovost.	Umění náležitě prosadit známé a správné řešení.
Schopnost překonat strach.	Umět hodnotit a zvládat stres a výzvy.
	Umění naslouchat ostatním.

Outward Bound kurzy ve svých projektech záměrně navazují takové situace, jejichž řešení a prožívání je přenositelné do běžného života s možností použitelnosti při zvládání problémů v zaměstnání, rodině, volném čase. Takovéto navozené zážitky a plánované zkušenosti by měly pomoci najít v jedinci odvahu, naději a hlavně úctu k sobě samému, ale i k okolnímu světu.⁴⁹

⁴⁸ VÁŽANSKÝ, M. *Volný čas a pedagogika zážitku*. Brno: MU, 1992 s. 43

⁴⁹ VÁŽANSKÝ, M. *Volný čas a pedagogika zážitku*. Brno: MU, 1992 s. 42-44

2.1.3 Prázdninová škola Lipnice

Prázdninová škola Lipnice, (dále jen PŠL) byla založena roku 1977 v Praze jako odezva na celostátní seminář s tématem „Rozvoj moderních forem pobytu v přírodě a turistiky“. K jejímu vedení se zavázal psycholog Allan Gintel (1948), psycholog, který pomohl tuto „školu života“ založit a v jejímž čele zůstal až do roku 1987. Úkolem prázdninové školy bylo připravovat mladé lidi pro jejich budoucí společenský i profesionální život. Dá se říci, že hlavním cílem bylo naučit mladé lidi „být“. Žít bohatý život plný zkušeností a prožitků, naučit se existovat a to nejen ve smyslu zvládání povinností a jiných důležitostí, ale především v umění být člověkem ve všech smyslech tohoto slova.⁵⁰

Neoddělitelnou roli v historii PŠL sehrálo bezpochyby lipnické středisko. Romantické přírodní prostředí, okolní skály a zatopené lomy byly přímo stvořeny pro uskutečnění desítek výzev a dobrodružství.⁵¹

Po sametové revoluci se PŠL stala občanským sdružením a stejně tak jako jiné organizace řeší mnoho existenčních otázek, bojuje s ekonomickými, profesionálními i provozními problémy. V červnu 1991 se stává členem mezinárodní pedagogické organizace Outward Bound.⁵²

Jedním z problémů, před které byla PŠL postavena, bylo nalezení nové základny pro pořádání kurzů. Lipnické středisko bylo pouze v pronájmu a nebylo reálné jeho odkoupení, ani další pronájem. Kurzy se pořádaly na různých místech Čech a Moravy a konečné útočiště našla PŠL v chatě Doubravce nedaleko Chotěboře. Za finanční podpory většiny členů byla chata odkoupena a postupem času zrekonstruována, díky grantu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR. Díky novému prostředí byla a je možná inovace programů a celkové zpestření PŠL.⁵³

Během let svého působení, získává prázdninová škola mnoho zkušeností, kterými se celý koncept obohacuje a rozvíjí. Nebrání se experimentům a hledání nových programů i metod, které můžou pomoci k rozvoji osobnosti. Příkladem inovací jsou málo strukturované hry, inscenační hry, nebo například sociodramata. Cílem je vychovat člověka, který svou aktivní účastí a prací na sobě, přispívá a ovlivňuje dění kolem sebe. Svoji metodu PŠL nazvala intenzivním rekreačním režimem. Kurzy a zejména tvořivá práce instruktorů přispěly ke vzniku desítek programů, využívající netradiční pedagogické

⁵⁰ HANUŠ, R., CHYTILOVÁ, L. *Zážitkově pedagogické učení*. Praha: Grada, 2009 s. 13-16

⁵¹ PSŠ. CZ, *Životopis PŠL*. [online], [cit. 2012-06-06]. Dostupné z: <http://www.psl.cz/>

⁵² HANUŠ, R., CHYTILOVÁ, L. *Zážitkově pedagogické učení*. Praha: Grada, 2009 s. 13-16

⁵³ PSŠ. CZ, *Životopis PŠL*. [online], [cit. 2012-06-06]. Dostupné z: <http://www.psl.cz/>

metody, přičemž je kladen důraz na dramaturgii, tedy výběr programu pro danou skupinu a posloupnost jeho zařazení.⁵⁴

Prázdninová škola je zaměřena na jednorázové 3-18denní výchovné či rekreační projekty, konané většinou o prázdninách, určené hlavně dospívajícím a mladým dospělým. PŠL si dává za úkol zlepšit životní styl člověka. Programy a činnosti jsou koncipovány tak, aby účastníka nejen bavily, ale také vedly k sebepoznání a seberozvoji. Dynamika v projektech, intenzita prožívání, poznávání vlastních hranic v různých škálách aktivit od sportovních, po umělecké, dramatické či technické, to všechno a hlavně ojedinělý zážitek, jako výsledek tohoto působení, je zážitková pedagogika Prázdninové školy. Důležitým prostředkem jsou hry, jejich rozvoj a zdokonalování. Jedná se o hry málo strukturované, psychologické, strategické, inscenační, simulační, dramatické. Zážitková pedagogika PŠL postupně rozvinula originální metodiku své práce, v níž vidí sílu zážitkové pedagogiky. Patří sem motivace, cílování, dramaturgie, výrazové prostředky, zpětná vazba, skupinová dynamika, ale i osobnost pedagoga.⁵⁵

Zmíněná organizace, prezentující se na webových stránkách <http://www.psl.cz/tribo> se představuje jako nezisková organizace, v níž celoročně pracují lidé z různých míst naší republiky, ale i okolních zemí. Instruktory jsou lidé s rozmanitými profesemi i zkušenostmi, pedagogové, psychologové, architekti, podnikatelé, studenti a další. Snaží se u klientů rozvíjet tvořivost, fantazii, sebedůvěru, sociální obratnost, vytváří neobvyklé problémové situace, jejichž řešení často vyžaduje překonávání vnitřních i vnějších překážek. Snaží se také o posilování sociální kompetence, uspokojování různých potřeb a udržování psychické rovnováhy zúčastněných. Pokouší se o změnu způsobu myšlení, jednání i konání a to nejen u jedince, skupiny, ale pokud možno u celé společnosti. PŠL vydává dvakrát ročně časopis GYMNASION, který se zabývá zážitkovou pedagogikou i jinými přínosnými životními tématy.⁵⁶

⁵⁴ PSŠ. CZ. *Životopis PŠL*. [online], [cit. 2012-06-06]. Dostupné z: <http://www.psl.cz/>

⁵⁵ HANUŠ, R., CHYTILOVÁ, L. *Zážitkově pedagogické učení*. Praha: Grada, 2009 s. 13-16

⁵⁶ PSŠ. CZ. *Kdo jsme PŠL*. [online], [cit. 2012-06-06]. Dostupné z <http://www.psl.cz/>

3 Pedagogicko-psychologické zásady a principy zážitkové pedagogiky

3.1 Principy zážitkové pedagogiky

Pedagogika zážitku vytváří prostředí plné podnětů, klade na jedince skutečné požadavky, navozené situace vyžadují rozhodnutí a pohotové jednání, dává prostor samostatnosti, pracuje s poznávacími procesy, emocemi, psychikou, vlastní tělesnou schránkou a umožňuje získávání zkušeností a osobní rozvoj. Prožití získaných poznatků je autentické, zkušenosti jsou konkrétní, reálné a jedinci blízké. Zkušenosti jsou provázané s předešlými zážitky, čímž se stávají hlubší a trvalejší. Nemusí jít pouze o objektivní zachycení získané zkušenosti zvenčí, v ideálním případě by mělo dojít k zvnitřnění a prohloubení. S takto uchopenými zkušenostmi může jedinec pracovat, poučit se, vyvarovat se některého chování, vylepšovat případné nedostatky, zaujímat nové postoje, pracovat se sebereflexí.⁵⁷

Pedagogika zážitku pomáhá i v oblasti sociálního učení, skupinové konflikty jsou při programu rychle viditelné, ale také snadno pochopitelné a řešitelné. Prožité zkušenosti, jak se soužitím se skupinou, s řešením problémů, ale také pojetím sebe sama při hře či programu, jsou přenositelné do běžného života a jeho reality, mohou být přípravou na běžné, ale i neobvyklé životní situace, kdy připravenost může pomoci odvrátit, nebo zmírnit negativní následky. Otázkou zůstává, do jaké míry je připravenost účinná a jak se podaří případovou zátěž nastavit, pojmout i prožít.⁵⁸

Významnou a neoddělitelnou součástí tohoto pedagogického působení je vtažení mezi aktéry a lektory, kdy důležitá je důvěra a otevřenost na obou stranách. Stěžejní je samotná aktivita jedince, zkušenosti i situace se neučí či nevypráví, ale aktivně prožívají. Program je připravený, má vytyčené cíle, které kladou důraz na zpětnou vazbu a naplnění ideálů. Spolupráce zúčastněných je zaměřená na překonávání společných úkolů, nikoli na konkurenční boj, také na demokratické rozhodování a na učení se vlastní odpovědnosti. Jedinci by si měli vytvořit vlastní názor na svět a jeho okolí a neztotožňovat se s médii, vůdci či špatnými vzory.⁵⁹

Prvořadým úkolem pedagoga užívajícího zážitku, jako prostředku učení je především navozování vhodných zážitků, podpora účastníků při řešení problémů, zajištění bezpečnosti při programu, usnadňování procesu učení. Pedagog by měl podporovat a navazovat spontánní příležitosti učení, měl by být nestranný, bez předsudků a soudů.

⁵⁷ VÁŽANSKÝ, M. *Volný čas a pedagogika zážitku*. Brno: MU, 1992 s. 27-28

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ Tamtéž.

Učení zkušeností přináší příležitost učit se z vlastních chyb i úspěchů a z důsledků svého jednání. Zážitek, nerovná se předpokladu, že se něco naučíme, jedná se o možnost něčemu se naučit. Důležitá je především reflexe, prožitou událost je často možné rozebrat a chápat z mnoha úhlů. Učení je také ovlivněno socio-kulturním a emočním prostředím, ve kterém probíhá.⁶⁰

3.2 Klíčové schopnosti výchovy zážitkem

Patří sem především trvalá schopnost učit se, brát vzdělávání jako stálou hodnotu každého z nás, jako rys života. Nedílnou součástí je také schopnost komunikovat, jasně formulovat myšlenky a vyslovovat je. Nebát se argumentace, nemít strach vyslovit vlastní názor. Naučit se nejen systémově myslet, ale i jednat, umět přijímat nové, často účinnější řešení problémů, dívat se na svět otevřenými originálními očima, originalita dřímá v každém z nás. Užitečná je jistě znalost cizích jazyků, schopnost kooperace i zaujímání různých rolí v různých situacích. Zážitková pedagogika by také měla člověku pomoci s vnitřní celistvostí, s adaptací na různá prostředí, s pružností v přijímání nových situací a zkušeností. Člověk by se měl dokázat orientovat v různorodosti i bohatosti podnětů a informací dnešního světa.⁶¹

Jako hlavní moderní formy výchovy, které směřují k dosažení cílů zážitkově pedagogického učení a vychovávání, patří následující:

- Týmové vyučování - jako týmová spolupráce lektorů, učitelů, instruktorů atd. na jedné straně a účastníků aktivit na straně druhé. Kooperace umožňuje zapojení náročnějších her a programů, ale také zvyšuje výkony zúčastněných.
- Akční učení – aktéři organizují sami sebe a vytvářejí týmy v různém věkovém složení, i v dovednostní různorodosti. Každá skupina má vlastní identitu a způsoby sociálního jednání, čímž dochází k prolomení bariér a rozvoji tolerance, sociální účasti i individuální stimulace.
- Situační a příběhová dramata – vkomponování skupiny či jednotlivce do určitého děje či situace, v němž je nutné aktivní jednání a následná rekapitulace tohoto jednání. Tím probíhá proces učení, v němž si účastníci osvojují určité vědomosti, dovednosti, role či zkušenosti z prožitých situací.
- Kooperativní učení – při spolupráci mezi aktéry v malých skupinách vzniká určitá pozitivní vzájemná závislost. V plnění postupných úkolů je důležitá osobní odpovědnost

⁶⁰ FRANC, D., ZOUNKOVÁ, D., MARTIN, A. *Učení zážitkem a hrou: praktická příručka instruktora*. Brno: Computer Press, 2007 s. 20-21.

⁶¹ Tamtéž.

a důvěra mezi členy skupiny. Pokud tento vzorec funguje, stupňuje se optimálně obtížnost aktivit a dochází k hluboké skupinové reflexi účinnosti.⁶²

Zážitkově pedagogické učení podporuje rozvoj a růst osobnosti, na obrázku č. 1 je znázorněno, jak její prostředky na osobnost působí. Každý člověk se během vývoje a vstřebávání informací učí dovednostem, získává pozitivní i negativní zkušenosti, pěstuje modely chování a komunikace, buduje svůj žebříček hodnot, hledá své cíle a smysl života. Vytváří kolem sebe jakousi zónu zkušenosti a bezpečnosti. Obsah této zóny člověk vstřebává a zvnitřňuje. V podstatě to znamená, že člověk již prožil určité události, nabytí vědomosti, objevil způsob jak jednat, jakým způsobem se k situaci postavit, protože není záhadná ani nebezpečná, ale je již uchopenou skutečností. Pokud z tohoto vlastního vakua komfortu vstoupíme do nepoznaného, dostáváme se do oblasti rozvojové. Přechody těchto oblastí jsou optimálním stavem, plným podnětů, stimulaci a výzev. Pokud naši zónu komfortu nepoužíváme a necvičíme, její pohotovost klesá. Příkladem může být absolvování zkoušky na vysoké škole v prvním ročníku, kdy při přípravě na státnice můžeme srovnat, kolik vědomostí nám z látky v paměti zůstalo. Podobně je to s tělesným vypětím, kdy není možné srovnávat kondici z dob každodenního tréninku s fyzickou výkonností po roce nícnedělání. A tak je to se vším, pokud netrénujeme nabyté zkušenosti, dovednosti, vědomosti i tělesnou zdatnost, zapomínáme a jejich úroveň klesá.⁶³

V zážitkově pedagogických projektech se dosahuje vysoké stimulace v rozvojové zóně. Děje se tak především díky kombinaci programů, od fyzicky i mentálně náročných, po takové, které rozvíjí tvořivou a uměleckou stránku člověka, až k náročným hrám. Člověk se na jedné straně dostává do spletnosti logického myšlení, taktizování a kombinování, na straně druhé prověřuje schopnost své vlastní improvizace, empatie i estetického vnímání.⁶⁴

Je jasné, že zážitkovou pedagogikou se již pedagogická společnost začala zabývat, zásluhu na tom má několik jedinců a pracovišť. Ačkoli neexistuje názorová shoda a dokonce ani termíny a pojmy se neshodují, myšlenky a koncepty jsou velmi podobné. Jemné odchylky se dají najít v zdůrazňování jednoho prvku, či v metodách, které ale sdílí stejnou podstatu a mají společné cíle.⁶⁵

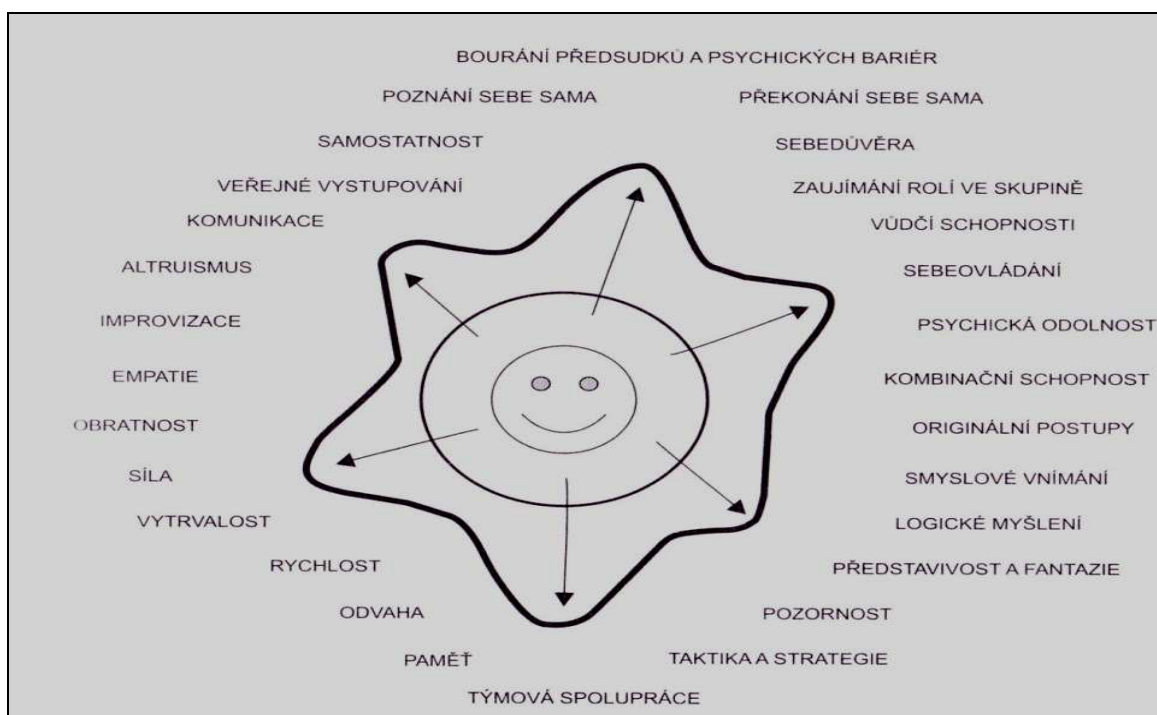
⁶² HANUŠ, R., CHYTILOVÁ, L. *Zážitkově pedagogické učení*. Praha: Grada, 2009 s. 82-89

⁶³ Tamtéž.

⁶⁴ Tamtéž.

⁶⁵ JIRÁSEK, J., *Vymezení pojmu zážitková pedagogika*. GYMNASION, časopis pro zážitkovou pedagogiku. Prázdňinová škola Lipnice, 2002, č. 1, s. 6-15

Obrázek: Rozšíření osobní zóny bezpečnosti a zkušenosti vlivem působení zážitkově pedagogických prostředků v různých složkách osobnosti.

Zdroj: HANUŠ, R., CHYTILOVÁ, L. *Zážitkově pedagogické učení*. Praha: Grada, 2009 str. 82-89.

3.3 Modely zážitkové pedagogiky

Z modelů zážitkové pedagogiky vybíráme následující čtyři, abychom měli představu, jaké možnosti existují a zhodnotili jejich účinnost a účelnost.

3.3.1 Model „TheMountainsSpeakforThemselves“

Tento model nechává volnost samotnému účastníkovi, zda a jak zpracuje nabyté zkušenosti. Lektor má za úkol pouze zajistit fyzickou jistotu, místo a čas pro zkušenosti. Zpětná vazba není v tomto modelu považována za příliš důležitou, nedává ani prostor k diskusi. Vedoucí, jakož to experti pro extrémní prostředí, nebyli pedagogicky školeni na poradenství a zpětné rozebírání situací. Tento model se málo přizpůsobuje cílům skupiny, není adaptabilní ke konkrétním požadavkům a k řešení aktuálních problémů, jeví se málo efektivním.⁶⁶

3.3.2 Model „Outwardbound Plus“

Hlavním cílem tohoto modelu je přenesení zkušeností z kurzu do všedního dne. Činnost vyžaduje reflexi a zanesení zážitků do vědomí. Zážitkový pedagog, musí vedle sportovního zaopatření, zajistit také pedagogicko-psychologické zázemí. Má pomoci účastníkům začlenit významy nabytých zkušeností do osobního života. Ač se tento model

⁶⁶ HANUŠ, R., CHYTILOVÁ, L. *Zážitkově pedagogické učení*. Praha: Grada, 2009 str. 28-30

ukazuje jako úspěšnější, kritika ho vidí jako příliš strojený a bojí se o jedinečnost zážitkové pedagogiky. Aby se z učení zkušenostmi, nestalo učení po prožité zkušenosti. Model klade důraz na učení reflexí, důležité zkušenosti se ale špatně vedenou reflexí dají značně zkreslit.⁶⁷

3.3.3 Metaforický model

Model stojící na základu amerického spolupracovníka Outward Bound Stephana Bacona. Důležitost se zde klade nejen na aktuální realitu kurzu, ale také na přenesení zkušenosti do všedního dne. Účastník by měl získat praktické dovednosti a zkušenosti a měl by je hlavně dokázat v pozitivním smyslu přenést do vlastního života. Toto učení by mělo probíhat na intelektuální, emocionální i fyzické rovině a vzájemně se prolínat. V tomto modelu je prioritou stanovit jasné cíle a očekávání. Zážitky by měly přicházet neočekávaně, úlohou vedoucího je pochopení co, jak a kdy je pro koho zážitkem a v jakém stavu se jeho svěřenci nacházejí. Ani tento model není bez chyby, kritika uvádí, že u krátkodobých kurzů chybí čas na posuzování stavu skupiny. Skupina by měla projít určitými fázemi, potom je teprve pedagog schopný odhadnout osobnost účastníků a určit jak je stimulovat.⁶⁸

3.3.4 Holistický model

Tento model vyzdvihuje v zážitkově pedagogickém učení spolupráci mezi facilitátorem, účastníkem, prostředím a určenými aktivitami a klade důraz na emoční aktivitu účastníků. Základem je ujasnění programu, na jaká témata a problémy se bude navazovat, jakých programových prostředků se bude užívat, včetně vyhodnocení. Prostředí, kde k učení dochází, by mělo být pozitivní, motivující a podporující. Skupina by měla být složena z různorodých účastníků, majících zájem o sebe i o druhé, se schopností empatie a nadšením pro týmovou práci. Vedení kurzu či vzdělávacího programu by mělo být zajištěno kvalitní skupinou odborníků, kteří jsou schopni účelně a zajímavě předávat své zkušenosti a dovednosti druhým.⁶⁹

Největší účinnost má pravděpodobně propojení všech těchto modelů a použití toho nejlepšího z každého z nich. Zkušenosti by byly přenositelné do běžného života, vedoucí kurzů by byli jak experty v oblasti sportovních aktivit, tak dobří pedagogové, psychologové i praktici s rozvinutou schopností intuitivně odhadnout jedince a připravit pro skupinu takový program, který splní její cíle, přinese zážitky, pokoří výzvy a v každém

⁶⁷ HANUŠ, R., CHYTILOVÁ, L. *Zážitkově pedagogické učení*. Praha: Grada, 2009 str. 28-30

⁶⁸ Tamtéž.

⁶⁹ FRANC, D., ZOUNKOVÁ, D., MARTIN, A. *Učení zážitkem a hrou: praktická příručka instruktora*. Brno: Computer Press, 2007 s. 23-24

zúčastněném zanechá pocit spokojenosti a objevení nového. Stavebním kamenem úspěchu je vedoucí akce. Dobrý lektor, pedagog, řekněme mu jakkoli, musí mít především svou práci rád. Měl by být empatický, vnímavý, optimistický, být dobrým vůdcem i vzorem s přirozenou autoritou, schopností zaujmout, motivovat a vzbudit důvěru u svých svěřenců.

Motto: *„Naši učitelé nesmějí být podobni sloupům u cest, jež pouze ukazují, kam jít, ale samy nejdou.“*

J.A.Komenský

PRAKTICKÁ ČÁST

4 Cíle a metodologie praktické části

Cílem praktické části je analýza uplatnění hry a zážitkově herních aktivit ve volnočasových především prázdninových programech. Použitou metodou je analýza informačních zdrojů pro oblast zážitkové pedagogiky. Zvolenými informačními zdroji jsou internetové odkazy související s herními volnočasovými aktivitami a knižní publikace zabývající se hrou jako prostředkem výchovy a učení. Období získávání a ucelení informací pro internetové odkazy: šetření 09. 06. 2012 sobota – 10. 06. 2012 neděle, knižní publikace: období šetření 11. 06. 2012 pondělí – 15. 06. 2012 pátek. Kompletní seznam analyzovaného materiálu je uveden v seznamu literatury a seznamu internetových odkazů v závěru práce.

5 Úvod do problematiky her a jejich klasifikace

Při volnočasových programech využíváme her, které by měly být předem připravené pro daný kolektiv. Snažíme se, abychom při hraní odhalili charaktery účastníků a tím na ně mohli lépe výchovně působit. Dobře řízená hra v kolektivu působí adekvátně na jednotlivce, zvyšuje se sounáležitost se skupinou, poctivost hry, ocenění úspěchů i odsouzení nezdarů, poučení se pro hru příští, snaha nezklamat spoluhráče, vyzdvižení dovedností a přínosů druhých při hře. Pokud není hra řízena, může docházet k nesprávné motivaci, ctižádostivosti a nezdravému soutěžení mezi dominantními členy skupiny, případně k utiskování slabších členů.⁷⁰

Hra může posilovat především sebevědomí, rozvíjet a využívat pohybové, intelektuální, umělecké vloh, dovednosti, znalosti a to i bez velkých nároků na vybavení. Je také prostorem pro aktivní odpočinek, zábavu, uvolnění a aktivní zúročení volného času. Úspěšnost hry závisí na vhodném zvolení, na přípravě, řízení i na jejím vedení. Na letním dětském táboře si hlavně mladší děti rády hrají volně, bez pravidel a navozených situací. Pro upevnění vztahů a navázání silnějších přátelství mají vyhrazen prostor po obědě, polední klid. I při volné zábavě a hraní podle vlastních scénářů můžeme pozorovat povahy, zájmy, vlivy rodiny, silné a slabé stránky, talenty dětí. I tady se odhalují vůdci, organizátoři, lenoši i ti, co sebou nechávají snadno manipulovat. Děti se učí, asertivitě,

⁷⁰NEUMAN, J. a kol., *Turistika a sporty v přírodě, přehled základních znalostí a dovedností pro výchovu v přírodě*, Praha: Portál, 2000 s. 146-147

toleranci, pokoře, přizpůsobují se skupině, poznávají přírodu, učí se uznávat autority, hrát role, dodržovat řád a pravidla.

Hry můžeme dělit podle jejich funkčnosti, ale i podle jiných kritérií. Pro porovnání her mezi sebou můžeme využít například rozdělení her dle jejich funkčnosti.

- Hry seznamovací
- Zahřívací a kontaktní hry
- Hry na důvěru
- Iniciativní a týmové hry
- Hry na rozvoj komunikace a spolupráce
- Hry a cvičení v přírodě
- Ekohry
- Závěrečné hry a rituály
- Hry pro reflexi a závěrečné hodnocení⁷¹

Dalším kritériem pro členění her je:

- Místo, prostředí a čas – hry v terénu, lesní hry, hry ve vodě, v místnosti, noční hry, táborové hry, hry ve městě.
- Počet účastníků – hry pro skupiny, páry, jednotlivce atd.
- Zaměření činnosti – společenské hry, simulační, zábavní, kooperativní, didaktické, poznávací, psychologické atd.
- Pomůcky – míčové hry, stolní hry, výtvarné hry, hudební hry, karnevalové hry.
- Charakter – pomalé, rychlé, dlouhé, napínavé.
- Náročnost a potřebné zkušenosti vedoucích – jednoduché bez přípravy, dlouhodobá příprava, nutnost předcházející zkušenosti.⁷²

5.1 Přehled herních aktivit

Nyní se pokusíme o vytvoření přehledu her, podíváme se, jaké kategorie existují, jaké kompetence a dovednosti u účastníků rozvíjí. Použitou metodou je analýza internetových stránek a knižních publikací zaměřených na možnosti her a herních aktivit ve volnočasových programech.

⁷¹NEUMAN, J. a kol., *Turistika a sporty v přírodě, přehled základních znalostí a dovedností pro výchovu v přírodě*, Praha: Portál, 2000 s. 146-147

⁷²Tamtéž.

Mapování internetových proběhlo v době od 09. 06. 2012 sobota – 10. 06. 2012 neděle.

Tabulka 3: Přehled her různých zdrojů

Typy her	Kompetence
www.hranostaj.cz	
Pohybové	pohyb, odhodlání, motivace, orientace, napětí, kooperace, legrace, únava, strategie, vybití energie
Pro zasmání	humor, pobavení, uvolnění
Slovní	rozvoj komunikace
Sportovní	protažení, trénink, tříbí pohybový aparát i fyzickou, vybití energie
Bojové hry	strategie, klání týmů, kooperace
S násilnými prvky	zápolení, vybití energie, nevhodné pro mladší děti
Chodící	orientace, plnění úkolů, sběr různých prvků, kombinace v týmech
Na inteligenci	rozvoj paměti a kognitivních procesů
Na postřeh	vnímání, postřeh, reflexe, motorika
Hra pro učení	procvičování specifických dovedností, trénink paměti
Sociální	kolektiv, city, zážitky, hodnoty, rozhodnutí
Divadelní	prvky divadla, převádění, téma
Zážitkové	přípravenost, dramaturgie, společné zážitky stmelují kolektiv
Seznamovací	seznámení spoluhráčů, vtip, humor, prolomení ledů
Tvořivé	tvořivost, jemná motorika, estetika
Stolní	vhodné pro uzavřený prostor, tváří v tvář
Zjišťovací	hádanky, šifry, objevování, myšlení
Do tmy	orientace při snížené viditelnosti

www.tabory.webzdarma.cz	
Běhací a honící	pohyb, vybití energie, strategie, kooperace, únava, legrace
Bojové	strategie, taktika, zápolení, napětí
Hledací	orientace, plnění úkolů, šifry
Na hlavu	logické myšlení, paměť, navigace
Noční	orientace za tmy, napětí, práce s mapou, vůdčí schopnosti, motivace
Obchodovací	dramaturgie, myšlení, pohotovost, taktika
Ostatní	použitelné ve volných chvílích, sportovní, seznamovací, tvořivé atd.
Úkolové	uplatnění dovedností všech z týmu, různé úkoly, myšlení, fyzická aktivita, tvořivost atd.
www.detske-hry.com	
Hry v přírodě (etapové, pohybové)	pohyb, poznávání přírody, vybití energie, spolupráce, plnění úkolů
Společenské hry (seznamovací, komunikační, psychologické, skupinové)	pobavení jednotlivce i skupiny, rozvoj kognitivních, komunikačních i pohybových schopností, utužení kolektivu, seznámení
Zábavné hry	rozvoj fantazie, logického myšlení, uvolnění, pobavení
www.hra.webz.cz	
Hry na kdykoliv (společenské, seznamovací, psychologické atd.)	bez nutného plánování, zábava, myšlení, tvořivost, uvolnění, seznámení, komunikace
Hry v místnosti (seznamovací, logické, tvořivostní, poznávací atd.)	zábava, seznámení, spolupráce, tvořivost, motorika, spolupráce
Hry v přírodě (etapové, bojové,	orientace, poznávání přírodního prostředí, výchova k ekologii, vybití energie

strategické atd.)	
Hry ve vodě (bojové, etapové, závody)	vybití energie, vztah k vodě, pohotovost, riziko
Hry s míčem	uvolnění, vybití energie, zlepšení dovedností s míčem
Taneční hry	pohyb, rytmus, tvořivost, odstranění zábran
Detektivky	důmysl, vynalézavost, spolupráce, šifry, hádanky
www.taboreni.cz	
Běhací	vybití energie, tělesná zdatnost, spolupráce
Taneční	tvořivost, rytmus, uvolnění
Dovednost	tvořivost, manuální práce, organizace, zručnost
Etapové	plnění úkolů, kooperace, využití schopností všech z týmu, komunikace
Příběhové	fantazie, kooperace, tvořivost
Týmové	spolupráce, jedinečnost a identita členů skupiny
Jednoduché	pozornost, uvolnění, zábava
Paměťové	rozvoj paměti, pohotovost, rychlost
www.ro.hy.cz	
Hry s pointou (společenské, seznamovací, dovednostní)	sebezpoznání, spolupráce se skupinou, rozvoj kognitivních schopností
Tvořivostní	šikovnost, manuální zručnost, fantazie, zábava
Neobyčejné hry (sportovní, etapové)	vzrušení, kooperace, zápolení, orientace v prostředí
www.vedouci.cz	
Bojové hry	napínavost, vzrušení, touha vyhrát, kooperace

Etapové	rychlost, orientace v prostředí, kooperace, pohotovost, plnění úkolů
Noční	orientace v noci, překonání strachu, plnění úkolů
www.taborovehry.wz.cz	
Tématické hry, do nichž patří hry (etapové, bojovky, noční, dovednostní, komunikační atd.)	sebekázeň, překonávání vlastních hranic, odepření, vztah k přírodě, rozvoj dovedností, komunikace, kooperace
www.rvp.cz Herníček aneb malý soubor her	
Chůze (pohybové hry, skupinové, oddechové)	držení těla, rytmus, reakce na změny směru, pohotové reakce, tělesná blízkost členů, reakce na sluchové a zrakové podněty, zábava
Běh (pohybové hry)	rychlá reakce na pohyb, vybití přebytečné energie, orientace v prostoru, ohleduplnost vůči spoluhráčům, postřeh, hbitost, obratnost, reakce na změny
Hry s míčem	odhad, míření na cíl, zlepšení pohybových dovedností a práce s míčem, rychlost, kooperace, reakce na změny, pohotovost
Pohybově relaxační hry	uvolnění, protažení, relaxace
Hry v přírodě	poznání přírodního prostředí, výchova k ekologii, uvolnění, kooperace
Psychomotorické hry	rozvoj motoriky, rovnováhy, prostorová orientace, poznávání vlastními smysly
www.kamenec.pionyr.cz	
Běhací	rychlý pohyb, strategie, týmová spolupráce, zlepšení fyzické kondice, rychlé myšlení, výdrž
Bojové	pohyb v lese, maskování, obratnost, přesnost, orientace v prostředí
Obratnostní	týmová spolupráce, obratnost, soustředění
Strategické a rozvojové hry	obratnost, taktické myšlení, kooperace, kreativita, paměť, komunikace

Vytvořený přehled nám říká, jaké možnosti herních aktivit nabízí internetové odkazy. Je nutno poznamenat, že ač je spektrum volnočasových aktivit na internetových stránkách poměrně široké, zaměření na herní aktivity pokulhává. Téměř všude se autoři odkazují na hraní her, ale málo kde nám dávají možnost nahlédnout, o jaké hry se jedná, proč organizátoři vybírají zrovna tyto hry a co by měly u hráčů rozvíjet. Můžeme předpokládat, že na co, jak a proč si účastníci volnočasových aktivit hrají je tajemstvím každého programu, právě pro jejich originalitu a rozdílnost. Přesto by rodiče, sponzoři i samotné děti měly mít možnost vědět více informací, které by mohly vzbudit zájem, zvědavost a touhu zvolený program absolvovat.

Pokud analyzujeme získané informace hlouběji, zjišťujeme, že sice neexistuje shoda v názvosloví her, v počtu možností, ani v jejich přesném dělení, můžeme ale vysledovat nápadnou podobnost herních aktivit a kompetencí, které by měly u jedinců rozvíjet. Téměř všechny uvedené zdroje se věnují rozvoji kooperace v týmu, podporují pohybové, intelektuální, manuální schopnosti, podporují fantazii, tvořivost a kreativitu, zaměřují se na sebepoznání, poznání skupiny, poznávání přírody, pokořování výzev, zdolávání napětí i strachu, překonávání vlastních hranic, ale i zábavu, uvolnění, potěšení a radost. Programy využívají dramaturgie, zapojují účastníky do děje a využívají motivace k dosažení lepších výsledků a zajímavosti her. Z přehledu dále vyplývá, že nejoblíbenějšími a nejpoužívanějšími hrami jsou Bojové hry.

Pro lepší srovnání a uchopení možností herních aktivit se podíváme, co v tomto ohledu nabízí široká škála knižních publikací, z nichž vybíráme následující.

Mapování knižních publikací - období šetření 11. 06. 2012 pondělí – 15. 06. 2012 pátek.

Tabulka 4: Přehled her z různých knižních publikací

Typy her	Kompetence
Hry na přírodu a s přírodou, František Holý, Martin Holý	
Statické hry	paměť, kombinační schopnosti, poznávací procesy, strategie, učení, taktika, soustředění, myšlení
Dynamické hry:	
Pohybové hry	paměť, postřeh, rychlost, postřeh, hbitost, pohybová koordinace, rozhodování, představivost, obratnost, soustředění, rychlost reakce

Hry na pochodu	soustředění, rychlost reakce, orientace v prostředí, pozornost, paměť, vybavování, výdrž, ochrana přírody
Hry na předem připravené trati	orientace, rychlost, pozornost, kooperace, motorika, odvaha, hbitost, vytrvalost, rychlé reakce, kooperace, komunikace, pohotové vybavování znalostí, orientace, paměť, zručnost, pozorování, sebeovládání, představitost, taktika
Pohybové hry citové navazující na přírodu	paměť, pozornost, rychlost, postřeh, odvaha, obratnost, odvaha, síla, čestnost, soustředěnost, orientace, herecký projev
Ekohry	orientace v prostředí, znalost přírody, výchova k ekologii, pozornost, představitost, kombinační schopnosti, ochota pomáhat, asociace, kombinace, sebeovládání, kooperace
Městské hry	orientace ve městě, statečnost, odvaha, vytrvalost, čestnost, kázeň, rozhodování, komunikace s cizími lidmi, učení, paměť
Hry pro posílení psychické odolnosti, Rosemarie Portmannová	
Hry a cvičení k tomu, abychom byli silní	poznání vlastního já, kontakt s druhými, představitost, důvěra v sebe, pozornost, sebeovládání, tvořivost
Poznat své silné stránky	sebevědomí, vědomí vlastních schopností, silných a slabých stránek, interpersonální interakce, sebeovládání, zvládání neúspěchů, sebereflexe, rozvoj kognitivních schopností, sebedůvěra
Získávat sílu	vlastní nároky, odvaha, vlastní názor, prosazení, kontrola, posílení, překonání strachu, asertivita
Silní společně	kooperace, ohleduplnost, respekt, empatie, podpora týmu, využití schopností všech z týmu, přijímat kompromisy, řešit konflikty, respekt
Táborové etapové hry. Majka Foglová	
Etapové hry	dramaturgie, tvořivost, seznámení, fantazie, poznávání okolí, poznávání přírody, napětí, očekávání, společný cíl, kooperace, orientace v prostředí, orientace při snížené viditelnosti, nadšení, zvědavost, očekávání, ochota pomáhat, empatie, sdílení, dobrodružství, poučení, vybití přebytečné energie, radost z úspěchů,

	učení se prohrát
Zážitkově pedagogické učení, Radek Hanuš, Lenka Chytilová	
Hry rozvíjející jazykovou inteligenci	srozumitelné vyjadřování, komunikace, vypravování
Hry rozvíjející hudební inteligenci	vnímání tónu, rytmus, zapamatování melodie, výraz
Hry rozvíjející matematickologickou inteligenci	logika, kombinační schopnosti, schopnost pracovat s čísly
Hry rozvíjející prostorovou inteligenci	představivost, orientace v prostředí
Hry rozvíjející pohybovou inteligenci	rytmus, hbitost, zvládání sportovních aktivit, manuální zručnost, motorika, šikovnost
Hry rozvíjející interpersonální inteligenci	empatie, porozumění, komunikace, sounáležitost, ochota pomáhat, kooperace, ohleduplnost
Hry rozvíjející vztah k přírodě	schopnost vnímání celku, láska ke všemu živému, ohleduplnost, ekologie, poznávání přírody
Hry kombinované	uplatnění celé osobnosti
Hry pomocné	rozehrátí, navození atmosféry, pobavení, uvolnění
Turistika a sporty v přírodě, Bohuslav Sýkora a kol.	
Pohybové hry	zvyšování tělesné zdatnosti, rychlost, síla, vytrvalost, obratnost, výdrž, strategie, taktika, dobrodružství
Málo strukturované hry	dramaturgie, hraní rolí, fantazie, improvizace
Moderní společenské hry	komunikace, sebepoznání, učení, paměť, rozvoj tvořivého myšlení, poučení
Zájmové umělecké aktivity	tvořivost, získávání vědomostí, uvolnění, estetické cítění
Tanec	takt, radost z pohybu, rytmus, tvořivost, zábava, uvolnění
Zpěv a písničky	příznivá atmosféra, sblížení skupiny, kolektivní vnímání, učení textů, uvolnění, zábava

Hry pro uplatnění tábornických znalostí	orientace, tábornické dovednosti, znalosti značek, šifer, morseovky
Bojové a etapové hry	orientace v prostředí, napínavost, vzrušení, touha vyhrát, kooperace, využití schopností všech z týmu, síla, odvaha
Učení zážitkem a hrou, Daniel Franc, Daniela Zounková, Andy Martin	
Inscenační hry	tvořivost, neočekávané situace, poznání vlastní identity, emoční i sociální rozvoj
Týmové hry	komunikace, vůdcovství, přizpůsobení skupině, kooperace, důvěra, podpora, poctivost
Simulační hry	přijetí rolí, příprava na reálný svět, strategie, rozhodování
Iniciativní hry	fyzické či intelektuální úkoly, poznávání druhých
Hry v rolích	sociální interakce, fantazie, tvorba příběhu, hra v rolích, dramaturgie
Psychologické hry	poznání vlastní identity, intenzivní vyjádření emocí
Turistika a sporty v přírodě, Jan Neuman a kol.	
Seznamovací, zahřívací a kontaktní hry	uvolnění, seznámení, prolomení bariér, osobní kontakt
Iniciativní, kooperační	uplatnění jednotlivce ve skupině, řešení problémů, týmová spolupráce, orientační dovednosti, taktika
Hry v přírodě	pohyb, orientace na přírodní prostředí, kooperace, napětí, taktika, kooperace
Hry společenské, dramatizace, psychohry	paměť, kooperace, tanec, divadlo, fantazie, tvořivost
Závěrečné hry a ceremoniály	rituály, utužení kolektivu, tvořivost, tanec, kooperace, radost, uvolnění, relaxace
Prázdniny v pohybu a neb rukověť pro prázdninové pedagogy, Alan Gintel	
Zdvořilé válečnictví	rychlost, síla, pozornost, vytrvalost, obratnost, paměť, duchapřítomnost, spolupráce, taktika, radost z pohybu, orientace v prostředí

Málo strukturované hry	splynutí s příběhem, imaginace, hraní rolí, spolupráce, fantazie, komunikace
Moderní společenské hry	poznání interpersonálních dějů, napětí, využití různých schopností účastníků, poznání spoluhráčů, komunikace, spolupráce, řešení problémů, situací, vtip, humor, uvolnění
Solitéry – hry osamělých hráčů	možnost sledovat vlastní pokroky, individualita, tělesný i duševní tréninky, paměť, učení, řešení nesnadných úkolů, myšlení
Česká čítanka	komunikace s cizími lidmi, poznávání nového prostředí, poznávání přírody, výchova k ekologii, hádanky, šifry
Dobrodružné hry a cvičení v přírodě, Jan Neuman	
Seznamovací hry	dynamika, prolomení ledů, vtip, tvořivost, překonání strachu a ostychu, poznání členů skupiny, uvolnění
Zahřívací a kontaktní hry	veselé, uvolňující, přátelská atmosféra, tělesný kontakt, neverbální komunikace, vytváření důvěry, vstřícnost jednotlivců vůči skupině, porozumění ve skupině, utužení vztahů, radost, potěšení
Hrátky a zábavné soutěžení	postřeh, obratnost, rovnováha, radost, šikovnost, ohebnost, zábava, nenáročnost, komunikace, koordinace
Hry na rozvoj důvěry	týmová práce, důvěra, kooperace, pomoc druhý, napětí, empatie, odpovědnost, odvaha, rozhodnost, sebejistota
Iniciativní a týmové hry	užitečnost v týmu, kooperace, komunikace, řešení problémů, výzva, plánování, taktika, učení pokusem a omylem, konkurenční prostředí, samostatnost, ohleduplnost
Hry na rozvoj komunikace a spolupráce	verbální i neverbální komunikace, spolupráce bez možnosti běžné komunikace, pozornost, smysly, důvěra, tvořivost, stírání rozdílů v tělesné zdatnosti hráčů, reflexe
Hry a cvičení v přírodě	široké spektrum podnětu, vnímání orientace, taktika, týmová spolupráce, pohyb, zlepšení tělesné zdatnosti

Ekohry	vzbuzení zájmu o vše živé, láska k přírodě, ochrana přírody, koncentrace, trpělivost, naslouchání přírodě, uvolnění, emocionalita, rozvoj učení, poznávání smyslů
Hry pro reflexi	verbální i neverbální komunikace, písemný projev, kreativita
Encyklopedie her, Miloš Zapletal	
Běžecké hry	výdrž, obratnost, fyzická zdatnost, koordinace, orientace v prostředí, orientace po slepu, rychlost, vytrvalost, cvičení dechu, odvaha, tábornické dovednosti
Míčové hry	motorika, koordinace, vybití přebytečné energie, kooperace, síla, rychlost, postřeh, pohotovost
Bojové hry	rychlost, obratnost, rovnováha, síla, pozornost, postřeh, odvaha, komunikace
Pohybové hry	obratnost, vytrvalost, rychlost, orientace v prostředí, odvaha, postřeh, kooperace, vybití přebytečné energie, motorika
Hry v městských ulicích	postřeh, paměť, učení, logika, všímavost, pozornost, důvtip, rozvoj poznávacích procesů, rozvaha, orientace ve městě, vynalézavost, podnikavost - obratnost, rychlost, přesnost, vytrvalost
Hry s papírovými koulemi	odhad času, postřeh, paměť, komunikace, kooperace, tábornické znalosti, rychlost, pohotovost, práce s buzolou, vytrvalost, orientace v mapě, orientace v prostředí, fantazie, dramaturgie
Tábornické hry	orientace na tmě, postřeh, obratnost, rychlost, vytrvalost, tichý pohyb v lese, skrytý pohyb v terénu, odvaha, odhad vzdálenosti, kooperace, sebeovládání
Noční hry	odhad vzdálenosti, prostorové a časové odhady, tábornické znalosti, všímavost, postřeh, znalost přírody, paměť, pozornost, smyslová orientace, sebeovládání
Hry na pochodu	rychlost, pohotovost, tábornické dovednosti, obratnost, plavecká zdatnost, vodácké dovednosti, vytrvalost, odvaha, překonání strachu, koordinace,

	rovnováha
Hry ve vodě a hry na plavidlech	orientace na prostředí, rychlost, vytrvalost, obratnost, postřeh, dovednosti v zimních sportech, rychlost
Zimní hry	postřeh, paměť, poznávací dovednosti, pozornost, verbální i neverbální komunikace
Hry pro výcvik postřehu, pozornosti, paměti Hry na rozvoj inteligence	postřeh, pozornost, paměť, kombinační schopnosti, logické myšlení, schopnost analýzy, strategické myšlení

Z uvedeného průzkumu knižních publikací je patrná rozmanitost dělení herních aktivit, objevují se nové druhy her se zaměřením na prostředí a snahou o hlubší rozvoj osobnosti. Knižní publikace nám také přinášejí více ucelených informací a přehlednost. Kladou důraz na herní přípravu, pomůcky, hledají varianty při nepřízní počasí a další obměny v rámci terénu, kde k hraní her dochází i typu účastníků.

I přesto, že internetové odkazy i knižní publikace mají různé pohledy na dělení her, ani samotní autoři se neshodují, princip působení na rozvoj lidské osobnosti je podobný. V obou případech je kladen důraz na aktivní pohyb a s tím spojené vybití energie, na kooperaci ve skupině, rozvoj kognitivních procesů, překonání vlastních hranic a strachu, orientaci v prostředí, empatii, ochotu pomáhat, taktiku, pohotovost, zábavu, radost, odreagování a především získání neopakovatelných zážitků a zkušeností.

Po podrobné analýze možností her a herních aktivit a jejich působení na rozvoj osobnosti člověka, se pokusíme o výběr adekvátní varianty pro volnočasové aktivity, především letní dětské tábory, nebo školy v přírodě, tedy programy spojené s delším pobytem dětí mimo domov. Varianta je poměrně dobře adaptabilní i pro dospělé účastníky programů, zkrátka pro všechny, kdo si rádi hrají. Tvůrci programu musí brát zřetel na věk účastníků i na prostředí, ve kterém bude program probíhat. Jako skvělého rádce pro výběr konkrétních her doporučujeme knihy: Dobrodružné hry a cvičení v přírodě od Jana Neumana a encyklopedie Her od Miloše Zapletala, z internetových odkazů nás může inspirovat: www.hranostaj.cz.

ZÁVĚR

Volnočasové aktivity hrají velmi významnou roli při rozvoji dětí a mládeže. S co nejefektivnějším využitím a trávením volného času nám mohou být nápomocny obory jako zážitková pedagogika nebo pedagogika volného času. Vyjma efektivního využití volného času působí především výchovně, formou aktivního učení.

V práci jsem se zabývala pojmem volný čas, jeho definicí, vznikem, efektivním využitím volného času. Také obory, které k volnému času a volnočasovým aktivitám neodmyslitelně patří, tedy pedagogikou volného času a zážitkovou pedagogikou. Historií a vývojem zážitkové pedagogiky, jejími principy a zásadami a všemi pojmy, které k oboru zážitkové pedagogiky jistě patří. Jako příklad využití pedagogiky zážitku a jejího aktivního působení jsem vybrala činnost Prázdninové školy Lipnice, která staví své principy na působení zahraniční organizace Otward Bound. Věnuji se historii těchto organizací a jejímu aktivnímu působení na rozvoj člověka.

Jednou z možností aktivního využívání volného jsou hry, uvedené organizace je začleňují do svého programu, protože přináší prostor pro aktivní učení, zábavu, objevování nového, pokorování výzev, ale i k sociálnímu a tělesnému rozvoji.

Výstupem práce je přehled o uplatnění různých typů her, které nabízí dostupné zdroje a zhodnocení, jaké dovednosti a schopnosti tyto hry u člověka rozvíjí, co nás mohou naučit a jakým jsou pro nás přínosem. Celkem bylo hodnoceno 10 internetových zdrojů a 10 knižních publikací. Hodnocení probíhalo formou analýzy různých zdrojů v oblasti zážitkové pedagogiky. Obecně nejčastěji se jako doporučující objevují hry bojové, pohybové a hry rozvíjející myšlení. Pohybové hry jsou důležité pro zlepšení pohybových dovedností, koordinace, kooperaci, ale i vybití přebytečné energie. Bojové hry přináší napětí, očekávání, rizika a učí účastníky férovému jednání i podpoření týmu. Hry rozvíjející myšlení pomáhají dítěti poznávat a rozvíjet kognitivní procesy a jsou prostorem pro aktivní myšlení. Všechny mapované zdroje poukazují na neopakovatelné zážitky, získané zkušenosti, komunikaci, kooperaci a přenositelnost těchto kompetencí do běžného života.

Jako praktický výstup práce byla vytvořena „Příručka pro prázdninového pedagoga“, která by měla sloužit jako návod, jako metodika při vymýšlení a výběru volnočasových aktivit. Příručka popisuje typy her a uvádí, kdy je vhodné vybrané hry a aktivity začleňovat do programu.

Literatura

- FRANC, D., ZOUNKOVÁ, D., MARTIN, A. *Učení zážitkem a hrou: praktická příručka instruktora*. Brno: Computer Press, 2007. 216 s. ISBN 978-80-251-1701-9
- FOGLOVÁ, M. *Táborové etapové hry*. Praha: Potrál, 2006. 176 s. ISBN 80-7367-128-X
- GINTEL, A. a kol. *Prázdniny v pohybu, aneb Rukověť pro prázdninové pedagogy*. Praha: Mladá fronta, 1980.
- GYMNASION - časopis pro zážitkovou pedagogiku. Vyd. Prázdninová škola Lipnice. ISSN 1214-603X
- HÁJEK, K. *Práce s emocemi pro pomáhající profese*, Praha: Portál, 2006. 168 s. ISBN 978-80-247-1314-4
- HARTL, P. *Psychologický slovník*, Praha: Portál, 2000. 774 s. ISBN 80-7178-303-X
- HANUŠ, R., CHYTILOVÁ, L. *Zážitkově pedagogické učení*. Praha: Grada, 2009. 192 s. ISBN 978-80-247-2816-2
- HODAŇ, B. *Volný čas a jeho současné problémy: sborník příspěvků přednesených na vědeckém sympoziu v Olomouci*. Olomouc: Hanex, 2002. 202 s. ISBN 80-85783-37-1
- HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004. 176 s. ISBN 80-7178-927-5.
- HOLÝ, F, HOLÝ, M. *Hry na přírodu a s přírodou*. Praha: Mladá fronta, 1986. 236 s. ISBN 23-015-86
- JŮVA, J. *Stručné dějiny pedagogiky*, Brno: Paido, 1997. 76 s. ISBN 80-85931-43-5
- KLAPKO, D. *Dětská farma Eduarda Štorcha a československé alternativní školství ve dvacátých letech. 20. Století*. Brno: Bakalářská práce, 2004
- NĚMEC, Jiří. *Od prožívání k prožitkářství : výchovná funkce hry a její proměny v historických koncepcích pedagogiky*. Brno: Paido, 2002. 111 s. ISBN 80-7315-006-9.
- NEUMAN, J. et al. *Turistika a sporty v přírodě*. Praha: Portál, 2000. 325 s. ISBN 80-7178-391-9.
- NEUMAN, J. *Dobrodružné hry a cvičení v přírodě*. Praha: Portál, 2000. 328 s. ISBN 80-7178-405-2
- PÁVKOVÁ, Jiřina. *Průvodce studiem oboru Pedagogika volného času*. Liberec: TU v Liberci, 2003. ISBN 80-7083-757-8.
- PORTMANOVÁ, R. *Hry pro posílení psychické odolnosti*. Praha: Portál, 2001. 103 s. ISBN 80-7178-607-1

PRŮCHA, J. WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2003
ISBN 80-7178-722-8

SMÉKAL, V.; VÁŽANSKÝ, M.. *Základy pedagogiky volného času*. Brno: Paido, 1995.
ISBN 80-9001737-9-9.

SOMR, M., a kol. *Dějiny školství a pedagogiky*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987

STUCHLÍKOVÁ, I. *Základy psychologie emocí*, Praha: Portál, 2002. 227 s. ISBN 80-7367-282-0

SÝKORA, B. *Turistika a sporty v přírodě*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986

VÁŽANSKÝ, M. *Volný čas a pedagogika zážitku*. Brno: MU, 1992. ISBN 80-210-0428-2.

ZAPLETAL, M. *Encyklopedie her*, Praha: Olympia, 1975

Internetové zdroje:

Dětské hry. [online], [cit. 2012-09-06]. Dostupné z: <http://cs.detske-hry.com/>

Hranostaj. [online], [cit. 2012-09-06]. Dostupné z: <http://www.hranostaj.cz/>

Hry pro volný čas. [online], [cit. 2012-09-06]. Dostupné z: <http://www.hra.webz.cz/>

LPT KAMENEC. [online], [cit. 2012-10-06]. Dostupné z: <http://www.kamenec.pionyr.cz/>

Metodický portál RVP. [online], [cit. 2012-10-06]. Dostupné z: <http://www.rvp.cz/>

PSŠ. CZ. *Životopis PŠL*. [online], [cit. 2012-06-06]. Dostupné z: <http://www.psl.cz/>

Ro.hy.cz. [online], [cit. 2012-10-06]. Dostupné z: <http://www.ro.hy.cz/>

Táborové hry. [online], [cit. 2012-10-06]. Dostupné z: <http://www.taborovehry.wz.cz>

Tábory TK. [online], [cit. 2012-09-06]. Dostupné z: <http://www.tabory.webzdarma.cz/>

TÁBOŘENÍ cz. [online], [cit. 2012-10-06]. Dostupné z: <http://www.taboreni.cz/>

Vedoucí letních dětských táborů. [online], [cit. 2012-10-06]. Dostupné z: <http://www.vedouci.cz/>

Seznam příloh

Příloha č. 1 Příručka prázdninového pedagoga

Seznam tabulek

1. Deset principů výchovy zážitkem, upraveno dle Hanuše
2. Učební cíle procesu Outward Bound
3. Přehled her různých zdrojů
4. Přehled her z různých knižních publikací

**PŘÍRUČKA PRÁZDNINOVÉHO
PEDAGOGA**

aneb

kdo si hraje, zlobí méně.

Lenka Rudolfová

2012

Radost těch, se kterými a pro které si hrajeme je největší odměnou a motivací pro vymýšlení zábavy ve volném čase.

1 Metodika tvorby kursů zážitkové pedagogiky

Zaměříme se především na programy s delším trváním, týden až tři týdny. Účastníci se dostávají do nového prostředí, setkávají se s novými lidmi, děti se ocitají bez rodičů a musí respektovat nové autority. Důležité je seznámení, seznámení nejen s lidmi, ale i s pravidly programu. Proto považuji za vhodné, na začátek programu uspořádat nějakou společenskou akci, táborák, tančírnu, nebo posezení, kdy na řadu přichází seznamovací hry.

Seznamovací hry – vybíráme krátké, zábavné, můžeme je hrát kdekoli, poznáváme jména ostatních, uvolňujeme atmosféru, zbavujeme se strachu, uvolníme se a adaptujeme v novém prostředí. Můžeme tančit, zpívat známe písně, komunikovat mezi sebou.

Seznámení máme za sebou a můžeme pokračovat. Aby děti, ale i dospělí hraní bavilo, je vhodné uvést je do nějakého příběhu, můžeme se nechat inspirovat filmem, pohádkou, počítačovou hrou. Pro lepší vnímání a představitivost, sehraje úvodní scénku, která nás do celého příběhu zasvěť a požádáme děti o pomoc a vyřešení situace.

Zvolený příběh nás může provázet celým programem, kdy s každou další hrou směřujeme ke konečnému cíli. Tento způsob nazýváme dramaturgie. Otevírá možnosti fantazii, tvořivosti, hraní rolí, napětí, vzbuzuje zájem, touhu po poznání a podporuje kolektivní sdílení. Do dramaturgie můžeme zařadit bojové hry, etapové hry, sportovní hry, strategické hry, tvořivé aktivity. Příprava herního programu je zábavou i pro vedoucí kurzu.

Úvodní scénka – záchrana amazonek

Bojové hry – tyto hry slouží na vybití přebytečné energie, vhodné jsou do přírody, zkouší rychlost, obratnost, sílu jednotlivců i skupin, podporují

soutěživého ducha, rozvoj strategického i taktického myšlení, orientaci v prostředí, překonávání výzev, strachu. Můžeme je zařadit i do nočního programu, nebo vodních hrátek.

Etapové hry – principem těchto her je postupné plnění různých úkolů, kdy se může prosadit každý ze skupiny, rozvíjí paměť, rychlost, tvořivost, motoriku, šikovnost, obratnost, orientaci v prostředí, podporují kooperaci, ochotu pomáhat a bojovat za tým. Také je můžeme zařadit do nočního programu, pro menší děti například formou pohádkového lesa, abychom je zbytečně nestrašili.

Sportovní hry – můžeme je zařadit do našeho příběhu, nebo použít ve volných chvílích. Zlepšují sportovní dovednosti, obratnost, rychlost, přesnost, týmovou spolupráci, slouží k vybití přebytečné energie.

Tvořivé aktivity – zařazujeme po předešlých vyčerpávajících aktivitách, děti si mohou vytvořit znak svého týmu, vlajku. Rozvíjíme tvořivost, kooperaci, fantazii, oceňujeme šikovnost, originalitu. Dáváme prostor odpočinku, komunikaci, volné zábavě, hraní v přírodě s přírodními materiály.

Ukázka stavění lesních domků

Všechny hry a aktivity nemusí být spojeny s příběhem, který nás v programu provází. Děti potřebují čas k regeneraci sil, k vlastní zábavě a měly by k tomu mít vyhrazený prostor. Pro děti, které se nechtějí, nebo neumí zabavit, připravíme krátké veselé hry, které můžeme zařazovat během celého programu, hry na odreagování, pobavení, poznávání okolí, rozvoj poznávacích procesů, komunikaci, tvořivost.

Pokud nám nepřeje počasí, můžeme zařadit společenské hry v místnosti, různé sociální hry, hry pro rozvoj inteligence, divadlo.

Starší děti připravily zábavný program

Na závěr programu je vhodné ukončení příběhu a jeho dobrý konec, ke kterému přispěly děti, protože bojovaly, vyhrávaly, tvořily, zápolily, spolupracovaly. Pro umocnění zážitků sehraje závěrečnou scénku a dětem za jejich snažení poděkujeme. Na oslavu dobrého konce zařadíme závěrečný ceremoniál, karneval, galavečer, taneční večer, cokoli, co si děti budou přát, umocníme zážitky a přinesme odměnu za odvahu a ochotu pomáhat, dáme prostor tvořivosti, kreativitě, tanci, zábavě, radosti,

oceníme děti drobnými dárky, diplomy a necháme je dovádět.

Vyhodnocení a závěrečný karneval

2 Příprava herního programu

Přípravu herního plánu není radno podceňovat a není vhodné ji nechávat až na první den volnočasového programu. Již několik týdnů před začátkem můžeme vymýšlet a připravovat téma, do kterého budeme konkrétní hry začleňovat. Předem připravené téma nám usnadní výrobu diplomů, kostýmů, výběr vhodných cen, jídlo, vymyšlení trasy pro putování. Měli bychom mít také zmapované prostředí, ve kterém si budeme hrát a jemuž hry přizpůsobíme, podle nějž naplánujeme trasy, a budeme eliminovat nebezpečí.

Na základě tohoto plánu, můžeme upozornit na to, co si mají děti vzít s sebou na případné putování, karneval a další aktivity, jako například batikování triček. Měli bychom být schopni připravený program upravovat a přizpůsobovat dětem, počasí a dalším možnostem, které mohou během programu nastat.

Dobrou inspirací pro výběr konkrétních her může být například internetový portál www.Hranostaj.cz, nebo publikace Miloše Zapletala Encyklopedie her.